



HISTÒRIA D'ANDORRA DEL 1866 AL 2000

SEGONA PART: DEL 1929 AL 1937-38

Alumnes:

Mercè Ametller, María González, Jaume Ruiz de Haro

Carles Sirvant, Xavier Zabala

CAMPUS DE L'EXPERIÈNCIA

CURS 2023/24

16 de maig de 2024

INDEX

CONSIDERACIÓ PREVIA.

PRÒLEG.

1.- LA PRIMERA CONCESSIÓ REEIXIDA: FHASA O COM UNA EMPRESA POT CANVIAR UN PAÍS.

1.1.- Les comunicacions abans de FHASA.

1.2.- FHASA, el motor del canvi.

2.- LES VAGUES DE FHASA.

2.1.- La primera vaga de març de 1931 i les successives fins novembre de 1933.

3.- ELS FETS DE 1933: LA “REVOLUCIÓ” D’ANDORRA.

3.1.- Marc de referència.

3.2.- Els Fets.

4.- L’AFER BORIS I (Rei d’Andorra).

5.- ELS INICIS DE LA RÀDIO A ANDORRA.

6.- ANDORRA DURANT LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA.

6.1.- La Segona República a Espanya (1931-1939) i les ingerències a Andorra.

6.2.- La guerra arriba a Andorra.

6.3.- La Guerra Civil s'allarga.

6.4.- Empitjorament de la situació a l’ Alt Urgell: Opció d’ intervenció militar francesa.

6.5.- Perill d’ un cop de força dels obrers anarquistes de FHASA.

6.6.- Preocupació pels aliments i altres queviures de cares a l’ hivern que s’acostava.

6.7.- El canvi de Síndic.

6.8.- Maniobres de Miquel Mateu per aconseguir que FHASA col·labores amb els rebels franquistes.

7.- EPÍLEG.

8.- ANNEXES.

8.1, Annex número 1: Biografia de Miquel Mateu.

8.2,. Annex número 2: 1934, l’ afer Boris I (Rei d'Andorra).

9.- BIBLIOGRAFIA I FONTS DOCUMENTAL

CONSIDERACIÓ PREVIA

El final del S. XIX andorrà ve marcat per la publicació de la Nova Reforma del 1886, que obrí la porta a una nova Andorra en la que ja s'albirava la modernització del país. A més, els anys posteriors a 1881 van posar sobre la taula la denominada "Qüestió d' Andorra" : el naixement del sentiment nacional andorrà de forma clara i la consciència del Consell General de que la sobirania nacional calia que els fos reconeguda, en tant que legítims representats del poble andorrà.

Partint de la situació del país el 1929 - final del treball del curs passat - volíem que enguany el nostre projecte arribés fins l'any 1939, any de la finalització de la Guerra Civil espanyola, esdeveniment que va tenir fortes repercussions al país. Però a l'anar desenvolupant els fets entre 1929 i 1939 , han anat apareixent força qüestions que hem cregut calia exposar amb més detall per entendre bé els anys '30 andorrans. Això fa que el període de la Guerra Civil a Andorra no el podem incorporar en la seva totalitat en el treball d'enguany. És per això que ens hem hagut de limitar i prendre la decisió d'arribar fins l'inici de les actuacions del Síndic Cairat, en el desenvolupament del seu càrrec al 1937.

Per tant, els fets històrics en els que ens centrarem, ocupen els següents temaris:

- 1.- La primera concessió reeixida: FHASA o com una empresa pot canviar un país.
- 2.- Les vagues de FHASA
- 3.- Els Fets de 1933: La "Revolució" d'Andorra.
- 4.- 1934: L'afer "Boris I" (rei d' Andorra)
- 5.- Els inicis de la Ràdio a Andorra
- 6.- Andorra durant la Guerra Civil espanyola: Primera part.



PRÒLEG

En les darreres pàgines del nostre treball del curs 2022/23 ja quedava palesa la situació del país en el primer quart del segle XX, veient com tot un seguit de concessions que el Consell General de les Valls volia posar en marxa per tal de fer avançar el país i disposar també de les infraestructures necessàries per tal de modernitzar-lo, o bé no reeixien o bé eren denegades pels Coprínceps.

El Consell continuava reclamant més poder de decisió i autonomia respecte dels Coprínceps (que representaven la sobirania del país). El bisbe d'Urgell i el President de la República francesa no connectaven amb les aspiracions del poble representat pel Consell General. Andorra patia un bloqueig que no permetia donar passos realment importants cap a una modernitat que ja era un fet en els països veïns i en molts altres d'Europa.

Arribat l'any 1929, és quan sí que es van donar les condicions per fer un gran avenç, que tant s'havia resistit fins a les hores: La concessió de FHASA (Forces Hidroelèctriques d'Andorra). És en aquest punt on arrenca el nostre treball d'enguany.

1.- LA PRIMERA CONCESSIÓ REEIXIDA: FHASA O COM UNA EMPRESA POT CANVIAR UN PAÍS

Després de tantes concessions fracassades al final del segle XIX i començament del XX, el Consell comença a pensar en que els recursos hídrics i del subsol podrien ser les contrapartides a oferir per aconseguir una xarxa viària, l'electrificació nacional i fins i tot una xarxa de ferrocarril, que mai es va dur a terme. S'abandona, definitivament, el debat sobre casinos i balnearis tan en boga en els intents de concessions del S XIX i principis del XX. Aconseguir, sobretot, la creació d' infraestructures era inabordable amb uns recursos i acumulacions de capital tant escassos en aquella Andorra d'agricultors i ramaders.

Davant tanta frustració i dificultats, l'enginyer Joan Vehils i Antoja (que va acabar essent l' enginyer de FHASA entre 1931 i 1983), explica que va assessorar als Coprínceps en l'establiment de les clàusules i les condicions generals que haurien de regir les concessions hidràuliques i la construcció de carreteres.

1.1 .- LES COMUNICACIONS ABANS DE FHASA

A partir de 1913, amb l' inauguració de la carretera entre La Seu d' Urgell i Andorra la Vella, finançada per l'Estat espanyol amb l' intercessió del Copríncep episcopal, el bisbe Joan Benlloch i Vivó, la comunicació amb Espanya es va obrir al tràfic rodat. Addicionalment, en 1915 s'obrí el tram entre La Seu d'Urgell i Puigcerdà.

Pel costat francès les coses eren més complicades: existia la comunicació Pas de la Casa (frontera amb França) i Soldeu mitjançant una carretera bastant precària que havia de superar el Port d'Envalira de 2407 m d'alçada i que 9 dels 12 mesos de l'any estava tancada per la neu. Posteriorment, el Consell General es va fer càrrec també del tram entre el Pas de la Casa i l'Hospitalet-pres-L'Andorre (França). Finalment França va construir el tram des d'aquest darrer poble francès i Puigcerdà per la vessant francesa dels Pirineus. Andorra, per tant, es va convertir en un territori més permeable.



Frontera amb França on es veu com era “la carretera”.

1.2.- FHASA, EL MOTOR DEL CANVI

A l'inici del segle XX, en un període de pocs anys, els països industrialitzats experimentaren un fort augment del consum d'energia, no només en la indústria sinó també en el consum domèstic o familiar i en el col·lectiu : il·luminació pública i transports, entre altres.

Abans de la creació de FHASA, l'energia elèctrica resultava desconeguda en molts llocs del territori andorrà. Per donar electricitat a Encamp entre els anys 1921 i 1923 es va fundar la societat Unió Elèctrica d'Encamp. A La Massana i Ordino es creà la societat Nord Andorrà i a Sant Julià la Mútua Elèctrica. Totes aquestes societats van quedar afectades amb la creació de la societat FHASA, l'any 1930.

El 27 de març de 1929 es produí un dels majors punts d'inflexió de la història contemporània d'Andorra, quan es signa en presència dels Cònsols i els notables de les Valls, un contracte de concessió referent a salts d'aigua, mines i publicitat, a favor d'Andreu Boussac i Lorenzo Gómez-Quintero, el qual ja havia participat un any abans en una concessió no ratificada, juntament amb Pierre Forgeot.

Gómez-Quintero i Boussac eren dos homes de negocis residents a París. El primer, empresari espanyol, president de la Cambra de Comerç espanyola a la capital francesa, i el segon ,un important empresari francès. Tots dos tenien connexions financeres amb l'aleshores ministre francès de Treballs Públics, Pierre Forgeot. Representaven un grup hispano-francès promogut pels patricis barcelonins Damià Mateu Bisa i Miquel Mateu Pla, pare i fill respectivament , i el Banco "Urquijo Catalán".

El triomf d'aquesta darrera concessió es degué a l' impuls decisiu dels Coprínceps, que van apostar-hi en detriment de la que havia impulsat el Consell General l'any anterior. El fet que els concessionaris fossin empresaris de prestigi als seus respectius països va significar per als Coprínceps una garantia d'èxit que va decantar la balança.

El principal promotor de FHASA va ser Miquel Mateu Pla (1898 a 1972), personatge rellevant de la vida econòmica espanyola i després andorrana , a qui el Comú d'Escaldes, als anys 70 del segle passat va dedicar un carrer (Avinguda Miquel Mateu), en reconeixement de la seva tasca a favor d'Andorra. Posteriorment , als anys 2000, la corporació escaldenca va canviar el nom del carrer pel d'Avinguda del Pont de la Tosca, després de valorar el passat genuïnament franquista de Miquel Mateu. En un dels annexes del treball oferim una petita biografia de Miquel Mateu i Pla.

El contingut de la concessió es referia a aspectes tan diversos com l'explotació de tres salts d'aigua situats a Escaldes - sobre la Valira d'Orient i el Madriu-, a Arcavell -sobre la Gran Valira-, i a Sispony, per un període de 75 anys. També l'explotació dels recursos minerals per un termini de deu anys i el monopoli de la publicitat mentre dures la concessió.

Les contrapartides, de diversa índole, comprenien el pagament d'un cànon anual de valor progressiu: fins a l'any 1934 no es pagaria cap import, 8.000 pessetes entre l'any 1935 i l'any 1940, 13.000 pessetes fins l'any 1945 i 25.000 pessetes fins que finalitzes la concessió. També es va constituir un dipòsit de 150.000 pessetes al Banco "Urquijo Catalán" , els interessos del qual - 12.000 pessetes/any- s'ingressarien a nom del Consell

General. La concessió incloïa la construcció de carreteres per part de FHASA, a fi d'aconseguir una millora de les infraestructures interiors, que el Consell reclamava des de feia anys així com també l'electrificació completa del país. Andorra es reservava el 10 % de la potencia produïda i a uns preus especials.

Pel que feia a la construcció de carreteres, els compromisos eren: l'ampliació, reparació i rectificació de les carreteres de Soldeu al Pas de la Casa i d' Escaldes a Encamp, la construcció de les noves carreteres d'Andorra la Vella a Escaldes, d'Encamp a Soldeu i d'Andorra la Vella a Ordino passant per La Massana. Això permetria tenir tot el país comunicat amb una primera xarxa viària nacional completa. L'empresa lleidatana Firmes y Construcciones, seria la subcontractada de FHASA per a la realització de les carreteres.

Andorra aspirava a deixar de ser aquell indret inhòspit i de difícil accés on només uns pocs podien arribar, per convertir-se en un país obert al turisme exterior i a la inversió estrangera. I la concessió del març de l'any 1929 a FHASA va ser la clau.

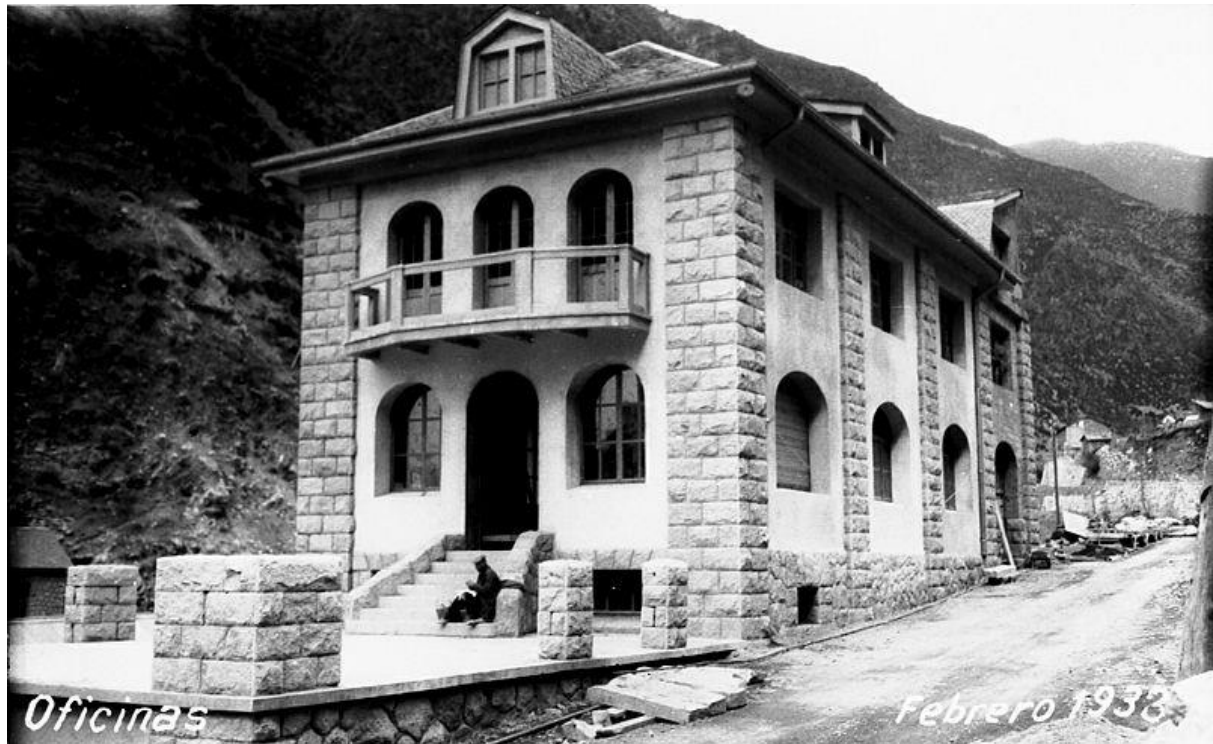
CONSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT

La societat anònima FHASA es constituí el 5 de març de 1930 davant del notari de les Valls Josep Picart Vilanova, per part de Lorenzo Gómez-Quintero i André Boussac. L'estiu de 1930 es va aprovar pels Coprínceps i uns mesos més tard, el 26 de setembre, es va crear una segona societat mercantil amb el nom d' EASA. Aquestes dues societats (FHASA i EASA) eren les responsables de la producció, transport, distribució i de la mesura de l'energia.

El capital Social inicial era de 10 milions de pessetes. La totalitat es repartia entre Espanya i França. El primer domicili social va ser a Andorra la Vella si bé posteriorment es traslladà a Encamp. La presidència inicial del Consell d'Administració va ser d'Henry Breaud, president honorari dels ferrocarrils París-Orleans.

El pressupost inicial de les obres era de 40 milions de pessetes.

Des de la seva creació, FHASA subministrava la major part de l'energia produïda a Barcelona i la seva àrea industrial.



Oficines de FHASA A Encamp, en construcció, al costat de la futura Central.

LA POBLACIÓ D'ANDORRA CREIX ABRUPTAMENT

La realització de les obres, per la seva envergadura, va implicar que sobre una població andorrana al 1929 de menys de 5.000 persones, -majoritàriament rural- més de 1200 nous, especialment obrers espanyols, aterressin al país. Es tractava de més del 20% de la població d'Andorra. Això va revertir una situació demogràfica que havia fet disminuir progressivament la població durant el que es portava de segle XX. Va ser una espectacular pujada demogràfica, degut a la qual podem imaginar el trasbals de tota mena que va representar: acolliment, necessitat de més recursos, llengua (no eren catalanoparlants en la seva major part), costums i consciència política: Es tractava d'obers fortament polititzats – molts d'ells vinculats a sindicats anarquistes-, originaris d'un país amb molta conflictivitat social i política i que esdevindria República poc temps després. Veurem més endavant que aquests treballadors van canviar molt el país i van posar a la societat andorrana davant de fets insòlits fins aquells moments:

representaven l'entrada a Andorra d' ideologies d'esquerres que desencadenarien força conflictes socials. Andorra va experimentar tota la conflictivitat política i social que des de feia anys ja es vivia a Espanya, França i a la major part del continent europeu.



Andorrans a la Plaça Guillemó, amb un rètol de FHASA al fons.

EXECUCIÓ DEL PROJECTE I LIMITACIONS DE SOBERANIA

El març de l'any 1930 van començar les obres hidroelèctriques pròpiament dites, envoltades de polèmica des del primer moment: Dels tres salts d'aigua previstos a Escaldes, Arcavell i Sispony ,FHASA només va poder-ne construir un, el d'Escaldes, que va ser inaugurat el 4 d'agost de 1934.

Al desembre de 1930 ja es donava per finalitzada la carretera d'Andorra la Vella a Escaldes, mentre que la construcció de la carretera d'Encamp a Soldeu i d'Andorra la Vella a Ordino per La Massana continuaven a bon ritme.



1/8/1913: El Bisbe Benlloch dona el primer “cop de pic” dels treballs de la ctra. d’Andorra la Vella a la frontera espanyola.

El Consell continuava amb el lent procés d’implementació d’estructures d’estat – o si més no de reafirmació estatal - que ja s’havia iniciat feblement la dècada anterior. Aquest fet provocà un nou augment de les tensions entre el Consell, FHASA i els dos Coprínceps. En aquells moments, la major preocupació del Consell General continuava sent avançar la construcció de les carreteres, mentre que pels Coprínceps i els directius de FHASA, la qüestió més important era el manteniment de l’ordre públic al país.

A l’abril de 1932 es donaven per finalitzades les obres de la carretera d’Andorra la Vella a Escaldes i d’Encamp a Ransol, obra que enllaçaria definitivament Andorra amb França a través del Pas de la Casa. Però aquestes darreres carreteres, juntament amb la d’Andorra la Vella a Ordino, van ser lliurades definitivament als Coprínceps el 16 de setembre de 1935, un cop ja vençut el termini per a la seva construcció. Això, sumat al fet que el Consell General va considerar com un incompliment de les clàusules de la concessió per part de FHASA el no haver respectat el traçat tècnic estipulat per les citades carreteres, va motivar una queixa formal del Consell als Coprínceps demanant l’anul·lació de l’Acta del seu lliurament; això va portar a una situació de gran tensió entre

el Consell i FHASA, plantejant-se , fins i tot, la cancel·lació de la concessió per incompliment de contracte.

La concessió a FHASA, tot i els beneficis que va representar pel país, també va agreujar el debat sobre la sobirania dels andorrans: L'economia andorrana es sustentava gairebé al cent per cent en el capital i inversors de l'empresa, que eren estrangers. Per tant, a la dependència política dels Coprínceps se li havia de sumar una dependència econòmica total del capital estranger. Això va provocar recels i disputes que van ajudar a vertebrar el sentiment nacionalista andorrà d'aquells anys. Aquestes tensions no es van traduir en una oposició a la figura dels Coprínceps - considerats com a genuïnament andorrans - o als beneficis que havia aportat FHASA al país, sinó en un cert rebuig, per part d'alguns Consellers, a decisions unilaterals dels Coprínceps, així com a l'actitud del consell d'administració de FHASA; aquest reclamava al Consell General mesures dràstiques quan ho considerava necessari - com el restabliment de l'ordre al país durant les vagues de 1931 a 1933 - , mentre que a l'hora de complir clàusules de la concessió, com la construcció definitiva de les carreteres, optava per dirigir-se als Coprínceps, obviant així el paper del Consell General. La clau d'aquestes lluites entre Consell i Coprínceps, doncs, es fonamentava en les atribucions de cadascun.

CONFLICTES AMB EL CONSELL

En l'àmbit intern, les obres de FHASA no van ser acollides sempre amb entusiasme. Els andorrans més tradicionals assistien a la instal·lació de FHASA amb una legítima inquietud; la construcció de les pilones pel transport elèctric que s'enfilaven al llarg del traçat del riu Valira cap a la Seu d'Urgell, passant pels camps particulars, suscitava vives protestes d'alguns propietaris.

Rebudes oficialment les carreteres el 16 de setembre del 1935 i en marxa el salt d'Escaldes des de l'agost de 1934, FHASA s'adreçà al Consell General en demanda d'una pròrroga per a la construcció dels salts d'Arcavell i Sispony, al·legant, entre altres motius, els retards causats per les vagues obreres i la poca demanda d'energia, tant del costat espanyol com del francès. Aquest aplaçament, en aquelles circumstàncies, no perjudicava al país ja que tenia a la seva disposició les carreteres i l'energia elèctrica que

necessitava. FHASA es considerava la única perjudicada per la situació, com a empresa explotadora, i no Andorra que ja disposava de carreteres i d'energia elèctrica.

L'any 1935 sorgiren desavinences entre el Consell i FHASA pels preus del subministrament d'energia elèctrica. El Consell interpretava que l'enllumenat públic de les Parròquies havia d'anar a càrrec de la concessionària i va fixar els preus del quilovat per a usos domèstics i industrials. En la seva resposta, FHASA es va mostrar disposada a acceptar la tarifa de preus, a canvi que el Consell acceptes la supressió dels terminis de construcció acordats en el contracte de concessió.

El mes de setembre de 1935 havien d'estar construïts els tres salts d'aigua estipulats. La concessionària justificava el fet de no haver construït els salts d'Arcavell i Sispony per les circumstàncies polítiques i econòmiques que tenien caràcter de "força major", i va demanar la revisió de les tarifes reduïdes a què estava obligada a vendre l'energia a dins del país.

El 5 de febrer de 1936, amb el suport de totes les parròquies, excepte Canillo, el Consell General va declarar la caducitat de la concessió per no haver-se construït els dos darreres salts. El Delegat Permanent francès considerà inoportuna la decisió del Consell, i va sotmetre la decisió a l'aprovació dels Coprínceps. Per la seva banda, FHASA al·legava que no se li havia notificat la decisió i que tampoc havia estat ratificada pels Coprínceps. El conflicte trigaria més de 20 anys en resoldre's: finalment, l'any 1958 les Delegacions Permanents van decidir denegar la demanda de caducitat de la concessió presentada pel Consell per problemes de procediment. La resolució prohibia a FHASA construir nous salts d'aigua i ordenava a les dues parts que trobessin un acord amistós en un termini de tres mesos. Aquest acord va arribar amb la signatura d'un conveni entre el Consell i FHASA el 31 de gener de 1959 que va ser aprovat per les Delegacions el setembre de 1962. Durant el temps que va durar el litigi, FHASA va deixar de pagar el cànon anual.

ASPECTES SOCIALS DE FHASA

El paper de les autoritats andorranes en tot el procés de gestació de FHASA va ser d'espectador, a diferència del que succeí en anys posteriors en què amb una intervenció

més activa, el Consell va voler posar en evidència que era la primera autoritat administrativa del país. L'absència dels sector públic - molt poc desenvolupat en aquest període - i un cert grau de passivitat administrativa, permeteren a FHASA actuar en les relacions laborals sense cap arbitratge.

Les obres de FHASA van fer conèixer al país les primeres vagues de la història del segle XX. Els conflictes s'havien iniciat el 1931 (la primera vaga començà el 21/3/31) i ressorgiren en anys posteriors. En un capítol específic parlem de les diferents vagues de FHASA amb més detall.

Els sindicats espanyols no van ser aliens als conflictes laborals que es van desencadenar, ja que la major part dels obrers eren de nacionalitat espanyola i una part estaven afiliats a la Confederació Nacional del Treball (CNT), d'ideologia Anarquista. Arran de la primera vaga, el Consell recordà que les vagues estaven prohibides al país. El 17 de novembre de 1933, un cop acabades les vagues de l'estiu, el Consell prohibí a tots els obrers, tant de Firmes y Construcciones, SA com de FHASA, celebrar reunions i mítings dins del territori andorrà.

Pel gran pes que tenien els seus treballadors al país, a la pràctica era FHASA qui regulava el dret laboral, impulsava la política d'habitatges per als seus obrers - els va construir tres edificis i barraques temporals - i també una cantina per vendre els queviures necessaris a preus especials. Fins i tot va dinamitzar la política sanitària: si bé cada parròquia disposava d'un metge, no va ser fins al 1931 que es va construir el primer centre sanitari de les Valls, a tocar de l'actual plaça del Copríncep Benlloch d'Andorra la Vella. També contractà una assegurança d'accidents per als treballadors amb la companyia francesa La Préservatrice. També el sistema bancari andorrà va néixer de la mà de FHASA, amb el Banc Agrícol i Comercial, conseqüència del monopoli bancari del concessionari.

Malgrat tot, les condicions laborals eren dures i la salut dels treballadors o els accidents mortals eren el preu que sovint es pagava en obres d'aquelles característiques. Així es constata a partir de les entrevistes realitzades als obrers que hi van treballar. Per la seva

banda, Joan Vehils (enginyer en Cap de l'empresa), en la seva documentació, hi refereix dos accidents mortals que es van produir durant l'any 1932, amb un total de set morts.

CREACIÓ DEL SERVEI D'ORDRE

Mai no hi havia hagut a Andorra un cos regular de Policia. Per tota eventual alteració de l'ordre públic, en cada parròquia hi havia un cos de Sometent, constituït pels homes majors d'edat.

El 15 de maig de 1931 -la vaga de març va ser clau- es constituí un cos de policia uniformat i permanent, en aplicació de l'article 17 del contracte de concessió de FHASA. Es tractava de crear un servei d'ordre per garantir la bona conservació i l'explotació de les instal·lacions, i també la vigilància dels elements estrangers, la persecució dels delictes i el compliment dels decrets dels Veguers. La Concessionària havia de participar en les despeses, com a màxim, fins al pagament del sou de sis agents.



Servei d'Ordre, any 1931: Tomas (cap), Riberaigua, Mora, Boronat, Ros, Bondància i Benazet

El Servei d'Ordre es va constituir inicialment amb sis agents (un per parròquia) i un Cap, a les ordres dels Veguers i dels Batlles. Els agents del cos eren designats pels Veguers, amb la proposta prèvia de FHASA i l'informe favorable de la Sindicatura. Les despeses del Servei d'Ordre van ser abonades per FHASA fins al nou conveni d'aplicació de 27 de setembre de 1962. L'any 1941 es contractà també una assegurança pels membres del Cos.

Amb totes les clàusules perifèriques al nucli del Contracte de concessió, l'ordre públic del país passava a ser assumit en bona part per FHASA, que també tenia el monopoli elèctric i una posició econòmica preeminent en el país: Quasi bé un estat dins de l'Estat.

2.- LES VAGUES DE FHASA

FHASA i la subcontractada Firms y Construcciones, S.A, a més de pagar els salaris, havien de proporcionar els serveis de manutenció i allotjament a més de 1.200 persones. Aviat es va fer palès que les condicions laborals i de vida d'aquests treballadors no responien ni a les seves expectatives, ni tampoc al que estaven acostumats als seus llocs d'origen.

Cal tenir en compte que a Espanya ja hi havia una incipient legislació laboral que protegia i reconeixia als treballadors certs drets bàsics com la jornada laboral de 8 hores i el reconeixement del dret a una pensió per jubilació; també assegurances en el cas d'accident o malaltia. A Andorra no hi havia cobertura legal en aquest sentit i quedava en mans de l'empresa contractant establir les condicions laborals. Des d'un bon principi FHASA es comprometé a aplicar als treballadors que es desplaçessin a Andorra, condicions salarials, de jornada laboral, manutenció i allotjament, similars a les que tenien dret els treballadors espanyols. Però aviat sorgiren desavinences que culminarien en les vagues del període 1931-1933.

2.1 .- LA PRIMERA VAGA DE MARÇ DE 1931 I LES SUCCESSIVES FINS NOVEMBRE DE 1933

La primera vaga esclata el març de l'any 1931 a les obres de la carretera de Soldeu, on els treballadors demanen un augment del salari que en paraules de l'empresa contractista Firms y Construcciones, SA: *"resulta extraordinari i fora del corrent per aquesta mena de treballs"*, a més de la millora de les condicions de manutenció i allotjament.



Treballadors en vaga i membres de Sometent.

Els treballadors de la carretera van fer parar també les obres de la central auxiliar de FHASA. Va ser la primera vaga mai declarada en territori andorrà. Malgrat l'empresa va demanar ajut al Consell tot oferint una petita millora salarial, el gruix de les demandes dels treballadors no es van atendre i aquests, lluny de reduir les seves pretensions, van proferir amenaces contra els companys que no es sumessin a les aturades. De les paraules es va passar a les mans, produint-se almenys un cas d'agressió física. Davant de la violència de la situació, els directius de FHASA van paralitzar les obres i van marxar del país, probablement com a mesura de força per aconseguir que el Consell i la intermediació del bisbe Guitart fessin entrar en raó els vaguistes, com va succeir després de tres setmanes d'atur. Se'ls acordà una petita pujada salarial i el compromís de millora de les instal·lacions on dormien. Les obres es van reprendre a l'abril, després de tres setmanes de vaga.

Fixem-nos també amb les dates i recordem que el 12 d'abril de 1931 es va celebrar eleccions a Espanya amb la victòria aclaparadora del Front Republicà i dos dies després

caigué la monarquia borbònica i es proclamà la 2ª República (14/4/1931). Eren doncs, temps revolucionaris al país veí, que sense cap dubte condicionaren i amplificaren l'abast dels conflictes laborals que es vivien a Andorra.

Les promeses de millora de les condicions laborals amb què es tancà la vaga a l'abril no devien ser gaire reeixides perquè el 19 de juliol esclatà un altra protesta i més de 400 obrers es declararen en vaga, altre cop amb violència i amenaces a les autoritats. Encara que hi ha versions contradictòries, sembla clar que el Consell i el síndic Roc Pallares van convocar el Sometent i varen reduir els vaguistes violents, fent-los marxar del país. Això va ocasionar un considerable rebombori a la premsa espanyola, molt polititzada, que va parlar d'obrerisme revolucionari prosoviètic. El mes d'agost es van reprendre els treballs a les carreteres i la central auxiliar, i 27 del mateix mes es va poder culminar l'obra de la Central Auxiliar Hidroelèctrica que havia d'abastir la demanda creixent d'electricitat per les obres i la població.

Durant la tardor i l'hivern del 1931 FHASA va millorar substancialment les instal·lacions d'acolliment dels obrers: cuines, dormitoris, cantina i casa de recuperació. Però malgrat les millores aparents de les condicions de vida, les tasques de treball eren dures, particularment a l'hivern i les condicions de seguretat molt minses, el que provocà un seguit d'incidents, el més greu dels quals fou l'explosió el 17/3/32 d'uns cartutxos de dinamita degut a l'incendi dels fulminants per la caiguda d'una roca. Els fets tingueren lloc a uns 45 minuts d'Encamp a la Zona dels Cortals. Hi van perdre la vida sis treballadors a més d'una vintena de ferits. L'enterrament va ser multitudinari i va caldejar els ànims de la resta de treballadors que es van tornar a declarar en vaga. Els caps instigadors van ser "convidats" a abandonar el país. Les obres es reprengueren a finals d'abril del 32, però a principis de maig es declarà una vaga de transports a Catalunya que tallà tot el trànsit de mercaderies i persones des de la Seu a Andorra.

El 10 juny del 32 es produí un altre accident quan va bolcar una camioneta de Firmes y Construcciones carregada amb el personal d'obra i on resultaren ferits dos obrers. A partir d'aquests accidents, la millora de les mesures de seguretat en el lloc de treball i

del transport del personal foren reivindicacions que s'afegirien a les econòmiques i laborals.

Una nova vaga es declarà el 5 d'abril del 33, afectant tan a FHASA com a Firmes y Construcciones. S'aturaren totes les obres de construcció de les carreteres de la Massana a Ordino i l'ampliació de la carretera de Soldeu. Els obrers tornaven a reclamar una millora salarial, reducció de la jornada laboral i el nomenament formal dels representants sindicals. Era la mateixa data en que, derivat de les reivindicacions polítiques dels andorrans, (en parlarem al Capítol 3 del treball), un grup d'entre 30 i 80 persones entrà al Consell General i no en va sortir fins que el Consell va accedir les seves pretensions. Paral·lelament, el comitè sindical de FHASA i la premsa espanyola difonien el missatge que l'entrada posterior de la gendarmeria francesa (en parlarem al Capítol 3 del treball) era precisament per evitar una nova vaga anunciada, per part de 800 treballadors. Però els obrers estaven disposats a tirar endavant amb la seva protesta, independentment de la situació política del país.

Fins a quin punt son raons de caire polític, referides a l'equilibri de poders entre els Coprínceps i el Consell, el motivant de la intervenció de la gendarmeria? , i fins a quin punt hi intervenen altres factors socials, especialment la inestabilitat continuada per les demandes i protestes laborals que afectaven els interessos de França en FHASA?.....Això, ha estat motiu d'estudi i discussions, sense que hi hagi un consens clar i definitiu; però val molt la pena llegir entre línies la resposta del vicari general de la Seu, Vicenç Fornesa, quan va ser preguntat per la premsa sobre les raons i motius dels successos al país. Diu el vicari que *"Median elementos muy heterogéneos en todas estas cosas. La actuación de elementos, como un titulado delegado del Gobierno español cerca de los poderes andorranos, al que se conoce con el mote de "el Azaña de Andorra" (referint-se a Andreu Massó, delegat del govern republicà espanyol), y de otros individuos y de ciertos elementos extremistas que soliviantan a los obreros, es en realidad lo que envenena todas las cuestiones andorranas, pretendiendo separarlas del patriarcado tradicional, que ha prevalecido a través de los siglos. No existe, por otra parte, unanimidad entre los viejos y los jóvenes, y esas divergencias, al agudizarse, dan motivo a los hechos que han dado lugar a la intervención."*

El 26 d'agost de 1933, els 800 obrers de FHASA tornen a posar-se en vaga, reclamant un augment del jornal dels peons, que cobren a raó de 0,85 pessetes l'hora, fins a 2 pessetes l'hora, i fins a les 2,50 pessetes hora pels oficials de primera; jornada laboral de 8 hores, pagament de les hores extres, noves camionetes pel desplaçament dels obrers i la fi dels acomiadaments injustificats, pretensions que l'empresa rebutjà considerant-les com a desproporcionades. La resposta patronal a l'anunci de vaga va ser tancar l'economat i els dormitoris, i de facto convidar als vaguistes a abandonar el país cap a La Seu. Per la seva banda, el govern espanyol va reforçar la presència de la Guardia Civil a La Seu en previsió d'aldarulls. França envià uns altres 20 gendarmes a unir-se al contingent de 50 que ja eren al país sota el comandament de René Baulard.



Arriben els Gendarmes: Parada militar.

Està clar que l'entrada de la Gendarmeria Francesa al Principat tenia com a missió, no només restablir la pau social (vagues a la hidroelèctrica i moviments polítics amb situació de rebel·lia del Consell – en parlarem en el Capítol 3 -), sinó protegir també els importants interessos de França a FHASA.

Després de les eleccions del 31/8/33 i la proclamació de resultats, la vaga de FHASA continuà i el dia 15 de setembre s'hi afegeixen els 200 obrers de Firmes y Construcciones que treballaven a les dues carreteres en construcció, en solidaritat amb els obrers de

FHASA. Es repregueren les negociacions entre l'empresa i els treballadors i el dia 20 de setembre es va arribar a un acord que desconvocà la vaga. El 22 de setembre es reincorporaren els obrers a les seves feines i els gendarmes destacats al país van retornar a França.

Semblava que tot havia acabat i que la normalitat tornava a les Valls: el nou Consell va prohibir les manifestacions que havien estat constants durant els mesos anteriors per part dels vaguistes. Al novembre, però, es tornen a produir protestes quan fins a 1.200 obrers, majoritàriament de la CNT, tornaren a reunir-se a Escaldes per discutir sobre la situació laboral. Ara els gendarmes francesos no podien retornar ja que el pas des de França estava tancat per la neu. El Consell convocà el Sometent -uns 300 homes-, i el Veguer francès ordenà els vaguistes abandonar el país. Una setmana més tard i en negociacions entre el Consell, el Veguer francès, FHASA i representants dels treballadors, es van readmetre els obrers expulsats, i indemnitzats els que no volguessin tornar. Finalment es repregueren les obres de la Central i a la carretera de la Massana a Ordino.



Túnels de Sant Antoni, carretera d'Andorra a La Massana

3.- ELS FETS DE 1933: “LA REVOLUCIÓ D’ANDORRA”

3.1.-MARC DE REFERÈNCIA

En la dècada del 1930 Andorra patia rivalitats polítiques creixents. La Segona República espanyola, règim republicà laic, creà gran inquietud al Copríncipat Episcopal que en aquella època ostentava el Bisbe Justí Guitart.

La República espanyola va intentar incrementar la seva influència a Andorra a través d'una figura aliena al dret andorrà: l'advocat Andreu Massó , enviat en qualitat de Delegat Cultural del govern espanyol, acceptat, d'alguna manera, per part del Consell General. Més tard, en 1934 va ser Josep Tarongí qui ocupà un altre lloc diplomàtic a Andorra; aquest cop com a Delegat de la República Espanyola a Andorra.

Aquestes intervencions espanyoles a través de diplomàtics situats a l'interior del país crearen desconfiances en els dos Coprínceps envers el Govern de Madrid i també envers el propi Consell General. A més, el catalanisme republicà pressionava la Mitra , arribant-se en 1934 a un pic de tensió quan Enric Canturri, diputat urgellenc al Parlament de Catalunya, en un discurs molt encès va reclamar l'autodeterminació d' Andorra i la pèrdua de drets dels dos Coprínceps.

Enmig d' un país encara agrícola però caminant vers una certa modernització , diferents esdeveniments van marcar el nou rumb de les Valls: La creació de FHASA havia portat el moviment obrer als carrers del principat; el govern republicà de la Generalitat de Catalunya buscava guanyar més influència a les Valls; Paris, a través del Copríncep Lebrun no volia perdre poder al país; i el Consell General, liderat pel Síndic Roc Pallarès, volia major poder de decisió per sobre dels poders fàctics en mig de la pressió creixent



El Síndic Pallarès, el Copríncep francès Albert Lebrun i el Copríncep-Bisbe Guitart

dels andorrans que abans havien hagut d'emigrar i que poc a poc tornaven al país.

L'entramat d' interessos de fora i de dins d'Andorra creats entre el Govern d'Espanya, el de la Generalitat catalana, el Consell de les Valls, Els Coprínceps, els obrers de FHASA, el "jovent andorrà" i personatges com Massó, varen fer que el sistema col·lapsés a l'abril de 1933.

3.2.- ELS FETS

Des de la tardor de 1932, els andorrans retornats de Barcelona i Besiers, que havien viscut transformacions republicanes a Espanya i a França, van començar a reivindicar un procés democratitzador del país. Les demandes tenien com altaveu el butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona, substituïda l'any 1932 per La Nova Andorra, i des de la vessant francesa per L'Amical Franco Andorrana de Besiers, fundada el 1928, i la seva portaveu Le Réveil de l'Andorre. També incidiria amb força la revista l'Alt Urgell que es situava al costat de les demandes democratitzadores andorranes, si bé des de vessants catalanistes i partidistes.

231 o 250 andorrans, segons les fonts, (pràcticament tots els homes exclosos del sistema electoral del moment), el 14/12/32 van lliurar al Consell General una demanda de reforma del sistema electoral, com a base de la reivindicació d'una nova política. Aquest grup l' integrava una ampla representació del país, entre ells : Pere Torres, Síndic entre 9/33 i 7/36; Antoni Picart, Alexandre Altimir i Bonaventura Coma, tots tres futurs consellers; Joan Solsona, batlle francès al 1934; Julià Reig Roqueta i Agustí Marfany, empresaris del tabac; Antón Maestre propietari de Casa Molines; Xavier Pla Pujol, Bonaventura Coma i Josep Pol, hotelers. Era un impuls dit "dels joves" però en realitat era una llista heterogènia i representativa de diferents sectors del país: persones que havien emigrat de ben joves, però que el 1933 ja eren homes madurs.

El primer pas que va donar el Consell va ser enviar la proposta el 17/1/33 al Prefecte dels Pirineus Orientals i delegat del Copríncep francès pels assumptes d' Andorra, François Tavani. Aquest la va traslladar al Veguer francès Adjunt Josep Carbonell. A partir d'aquest moment, Carbonell va iniciar l'anàlisi de la proposta. El seu càrrec, Veguer Adjunt, no estava regulat en els usos i costums andorrans, però residia a l' interior del país i coneixia bé la realitat andorrana. Substituïa a Charles Romeu, greument malalt.

Carbonell veia bé la proposta del Consell, però la considerava perillosa per massa ampla per a ser aplicada de cop. La transició cap a un estat lliberal no era mal vista pel Copríncep francès, però temia que els canvis tan bruscos en l'ordre social que plantejava, fossin més perjudicials que beneficiosos pel país.

Des del Copríncipat francès, a Carbonell se li va encomanar la redacció d'una re-definició de les demandes reformistes amb caràcter més moderat i restrictiu. El document, de 24/2/33 reclamava una transició esglaonada i pacífica cap al nou sistema democràtic. Es proposava mantenir la primacia dels vots dels Caps de Casa, seguir diferenciant el sufragi actiu i passiu i un control més estricte del procés de canvi per part dels Coprínceps. Aquest sistema electoral existent fins a les hores, es el que es derivava de la Nova Reforma de 1866 (extensament explicada en el nostre treball del curs 2022/23).

Aquesta contraproposta francesa es va voler sotmetre al Consell, instant al Síndic Roc Pallarès el 30/3/33, a presentar-la al Consell General i als 6 Comuns. El retard en convocar el Consell, fos per qüestions burocràtiques o bé per demorar deliberadament el debat de la contraproposta, provocà que “el jovent andorrà”, fart de l'espera, el 5/4/33 irrompés a Casa de la Vall durant la sessió de Consell d'aquella data. Eren entre 30 i 80 persones que es van tancar per redactar una súplica per tal que s'aprovés la seva sol·licitud de desembre de 1932. El grup el liderava Bonaventura Armengol (el mestre de l'Orelleta) en estreta relació amb alguns andorrans emigrats a Barcelona: Esteve Forné, Areny, Manuel Cairat i Miquel Espel. Aquesta acció de força va provocar que l'hemicicle aprovés les seves demandes a contra cor. La reforma electoral que obria el sufragi universal masculí a partir dels 25 anys s'acabava de signar.

A partir d'aquest moment, el Consell General inicià una campanya per mostrar-se com la principal institució del país, defensora del poble andorrà. El 8/4/33 el Consell convocà una Assemblée Magna **(1)** per refermar el seu paper al costat del poble i contra els Coprínceps, mostrant interès d' independència. L'Assemblée va donar al Consell el seu acord de forma majoritària. A continuació, aquest envià una carta al Vaticà

(1) L'Assemblée Magna era pública, i es convocava ex professo per prendre decisions molt transcendents pel país. La composaven tot el Consell General, tots els Còsols i 4 representants comunals addicionals. Hi podien haver també, convidats.

anunciant la fi de les relacions diplomàtiques i polítiques amb la Mitra d'Urgell, i la decisió de no acatar l'autoritat del veguer francès adjunt, Josep Carbonell , ni la del Servei d'Ordre.

En paral·lel a aquests fets, Josep Massó va viatjar a Madrid , a càrrec del Consell, per iniciar converses diplomàtiques amb el President de la República espanyola, Manuel Azaña. Aquest, no veient clara la situació i per prudència, envià a La Seu d' Urgell al diplomàtic José Buïgas Dalmau per tal de conèixer de primera ma la situació política del Principat. Buïgas, de llarga experiència diplomàtica , aconseguí suavitzar les relacions entre Madrid i la Mitra d'Urgell. A la vegada va contribuir a l'adhesió del bisbe Justí Guitart a la República, recomanant també, que la figura de Massó desaparegués d'Andorra, cosa que es va produir posteriorment.

L'acció de força del 5/4/33 va tenir una gran acceptació per part de la societat andorrana. El 25/5/33 a Escaldes va tenir lloc un míting polític del “jovent andorrà”, rebatejat com Unió Andorrana, on assistiren unes 150 persones. Durant el míting es va redactar un manifest que van signar Manuel Cerqueda, Antoni Picart, Cinto Riberaigua, Manel Cairat i Esteve Cirés. Del Manifest es desprenia que el 5/4/33 seria la data de la re-fundació del país de manera ja irreversible; un punt de partida cap a una nova nació impulsada per la joventut, amb esperit de renovellament de les institucions.

Alguns mitjans de l'època van nomenar aquests fets com a “Revolució” , fruit dels temps en que es va donar. Els que hi van participar van creure que era el moment propici de no aturar-se i ampliar les seves demandes: Voluntat popular d'intervenció en la gestió pública del país, i a més del sufragi universal masculí per majors de 25 anys, reivindicació d'una Constitució andorrana que delimités exactament les funcions i jerarquies de les institucions. Tanmateix, aquest Manifest no qüestionava l'autoritat dels Coprínceps, com sí que feia el Consell General, sinó que se'ls limitaven les funcions. També es reivindicava la regulació de la ciutadania, la reorganització judicial, una economia orientada cap el turisme o l'organització d'un sistema d'ensenyament netament andorrà. Com veiem, un avenç a 1933 del que acabaria arribant en la segona meitat del segle XX.

3.3.- LA REACCIÓ DELS COPRÍNCEPS

La reacció dels Coprínceps davant aquests fets tan greus no va trigar. El nou veguer francès en substitució del difunt Charles Romeu, Henri Samalens, va decidir d' immediat establir-se a les Valls i va ser l'artífex de l'estratègia de contraatac vers el Consell General.

El 28/4/33, Samalens juntament amb el Veguer episcopal van interposar una demanda criminal al Tribunal de Corts contra el Consell General. Els dies 6 i 10/6/33 es van celebrar les sessions del Tribunal , resultant una sentència de destitució en ple del Consell, inhabilitació dels Síndics Roc Pallares i d'Agustí Coma, el nomenament d'un Consell provisional i la convocatòria de noves eleccions per restablir la situació "pre-revolucionària". Malgrat l'aparent duresa de la sentència, no es pretenia reprimir el moviment popular, amb el qual es sintonitzava, sinó mantenir sota control el Consell General i la seva deriva independentista. Per demostrar aquest objectiu, el 17/7/33 els Delegats Permanents van publicar un decret on s' anunciava la tan demandada reforma electoral i altres mesures com la publicitat de les sessions del Consell. El 18/7/33 un nou Decret relacionava els noms del nou Consell provisional.

Aquestes mesures no van ser ben rebudes per un sector d' andorrans, especialment els residents a Barcelona.

Arribats a aquest punt, trobem que al país hi ha un moviment popular organitzat, cívic, però no contrari al Copríncipat, expectant respecte al Consell General destituït, i un Consell General en rebel·lia que no volia en cap cas acatar la Sentència del Tribunal de Corts, fet que ja havien comunicat el 25/7/33.

3.4.- REACCIÓ DEL CONSELL DESTITUÏT.

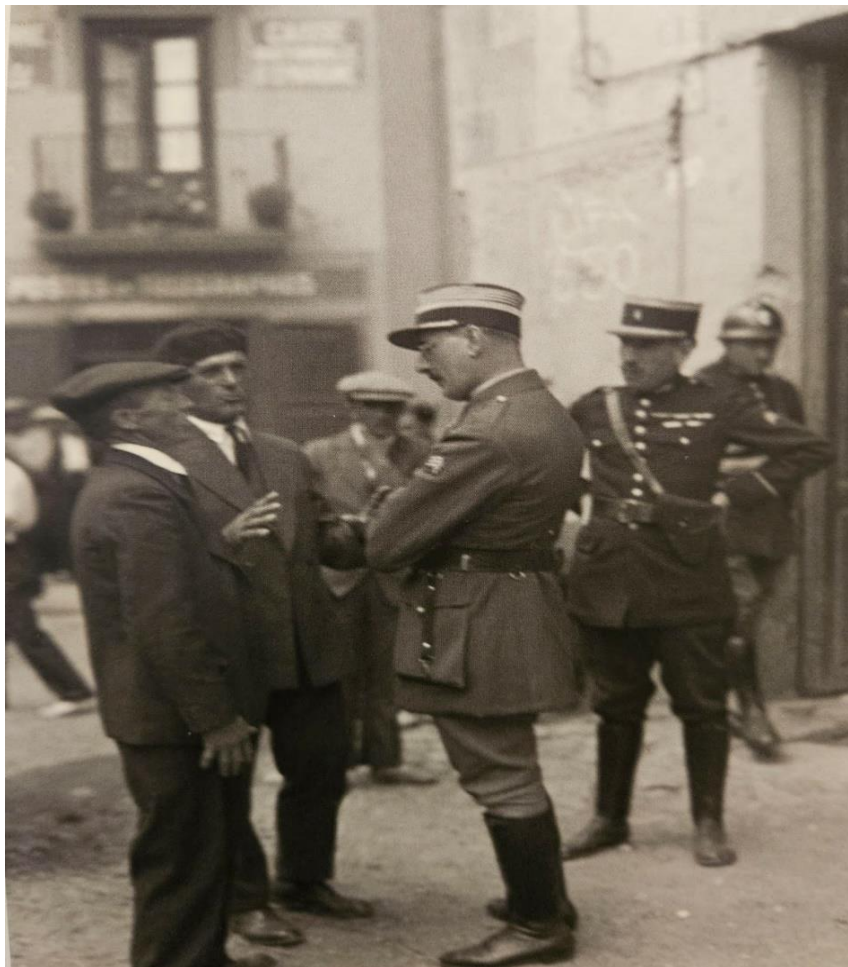
Com a nou acte de força, el Consell destituït convocà una nova Assemblea Magna el 29/7/33. Un nou bany de masses va servir com aval a la seva estratègia independentista i va evidenciar la manca de suport del nou Consell nomenat pel decret dels Delegats Permanents dels Coprínceps. En l'Assemblea també es van anunciar noves eleccions, contraprogramant la mesura dels Coprínceps d'unes eleccions al setembre, també pel setembre però en data diferent. Ja fos per temor a les possibles represàlies o per una adscripció estratègica amb el Consell General destituït, la veritat fou que el Consell

General provisional no s'acabà constituint per la negativa dels seus membres. Ens trobem doncs, en un punt de confrontació i allunyament total de les parts en conflicte; un xoc frontal sense cap perspectiva de solució més enllà del que sortís de les eleccions, i tampoc estava clar si les parts acceptarien el resultat.

3.5.- LA SOLUCIÓ DE LA FORÇA I RESOLUCIÓ DEL CONFLICTE.

L'única via que va semblar possible fou la de l'ús de la força. El 19 d'agost, provinent de Perpinyà, un destacament de gendarmes francesos arribaren al Pas de la Casa per ocupar el país militarment i restablir l'ordre.

La mesura fou ràpidament organitzada i pactada de manera conjunta pels Coprínceps, malgrat feia ja un temps que se'n considerava l'opció. Per tant, fou una operació llargament estudiada i ben concretada degut a que havia de ser curiosa pel que feia a diplomàcia internacional i llibertat dels andorrans. René Baulard fou el comandant de la gendarmeria francesa que orquestrà l'operació amb la consigna d'evitar al màxim qualsevol incident o problema.



El Coronel Baulard conversant amb el Síndic Roc Pallarès i el Subsíndic Rossell.

Gràcies a les seves notes, escrites a l'estil d'un diari de campanya, podem saber que l'operació es plantejà de manera molt meticulosa, i que Baulard fou un home de gran sensibilitat i lucidesa respecte als andorrans i les seves llibertats. Calia que la intervenció fos de resolució ràpida, incidint en el que veritablement es pretenia. En aquesta línia, s'escolliren sols gendarmes catalanoparlants per evitar al màxim una més que probable visió d'invasió forana per part de la societat andorrana. Així, l'ocupació va transcórrer de manera cortès i diplomàtica amb els andorrans, encara que també feta amb fermesa.

El primer objectiu fou la presa de les telecomunicacions per evitar que la dissidència es pogués comunicar amb l'exterior. Immediatament es procedí a la detenció del Síndic Roc Pallarès, confiscant-li les claus de Casa de la Vall.



El Síndic Pallarès i el Subsíndic Rossell

Un cop pres el país per la força, calia trobar una sortida política i jurídica a l'atzucac que vivia Andorra. Una sortida proposada per Roc Pallarès, el Síndic destituït, - no deixa de ser paradoxal - , fou la que s'acabà imposant: el traspàs dels poders del Consell General destituït als Cònsols dels sis Comuns, com a pas previ per a la celebració d'unes eleccions que restablissin la normalitat política del país. També existia un fet de dubtosa legalitat, i era que la sentència del Tribunal de Corts

que destituí el Consell General no concretava quins delictes havia comès el Consell més enllà de desobeir els Coprínceps i trencar "l'statu quo".

D'aquesta manera, el 22 d'agost es celebrà una nova Assemblea Magna per tal de ratificar la proposta del traspàs de poders i fer-ho públic. De resultes, es convocaren eleccions pel 31 d'agost de 1933.

Quan l'ordre semblava ja normalitzat, els obrers de la FHASA, com hem explicat en el capítol 2, convocaren un seguit de vagues, les quals van allargar l'estada dels gendarmes

a Andorra, que les van acabar sufocant. Amb aquests fets, la campanya electoral va transcórrer a un segon pla davant la convulsió social i política que s'estava vivint en el que es portava d'any. Malgrat això, les eleccions es varen celebrar.



Les votacions del 31/8/33

De les forces (faccions) que es presentaven -encara no eren partits polítics- en destacaven dues amb més possibilitats de guanyar. Per una banda, els hereus polítics dels fets del 5 d'abril, el "jovent andorrà" o Unió Andorrana. El seu programa, avui en diríem de "centreesquerra", mantenia les reivindicacions ja fetes anteriorment, encara que llavors es van incloure alguns punts addicionals referents a avenços democràtics. Per altra banda, trobem els partidaris de la Mitra, de caràcter més conservador i tradicionalista, així com ferventment nacionalistes. En aquelles eleccions es presentaven sota el nom de Grup Nacionalista Integral.

La victòria per majoria absoluta va ser pels partidaris dels Coprínceps, relegant a una segona posició, força distanciada, a la Unió Andorrana. Dels 24 escons, 14 van anar pels partidaris del Bisbe, 1 per una segona llista conservadora, 4 a una llista "socialista", mentre que Unió Andorrana ("jovent d' Andorra") només en va obtenir 5. D'aquesta manera, el nou Consell General estava presidit per Pere Torres com a

síndic, Francesc Molné com a Subsíndic i Tomàs Moles com a secretari. Finalment el nou Consell General es va constituir sense impediments.

Davant el caos de la primavera i estiu de 1933, finalment s'imposà la voluntat dels Coprínceps i es va poder restablir l'ordre. El nou Consell presidit per Torres, es reuní amb la Mitra en senyal de concòrdia i enteniment. Per altra banda, la figura del Veguer Adjunt es va eliminar per la seva irregularitat en els usos i costums andorrans. Les posicions entre el Consell General i el Copríncipat s'havien acostat molt, finalment.

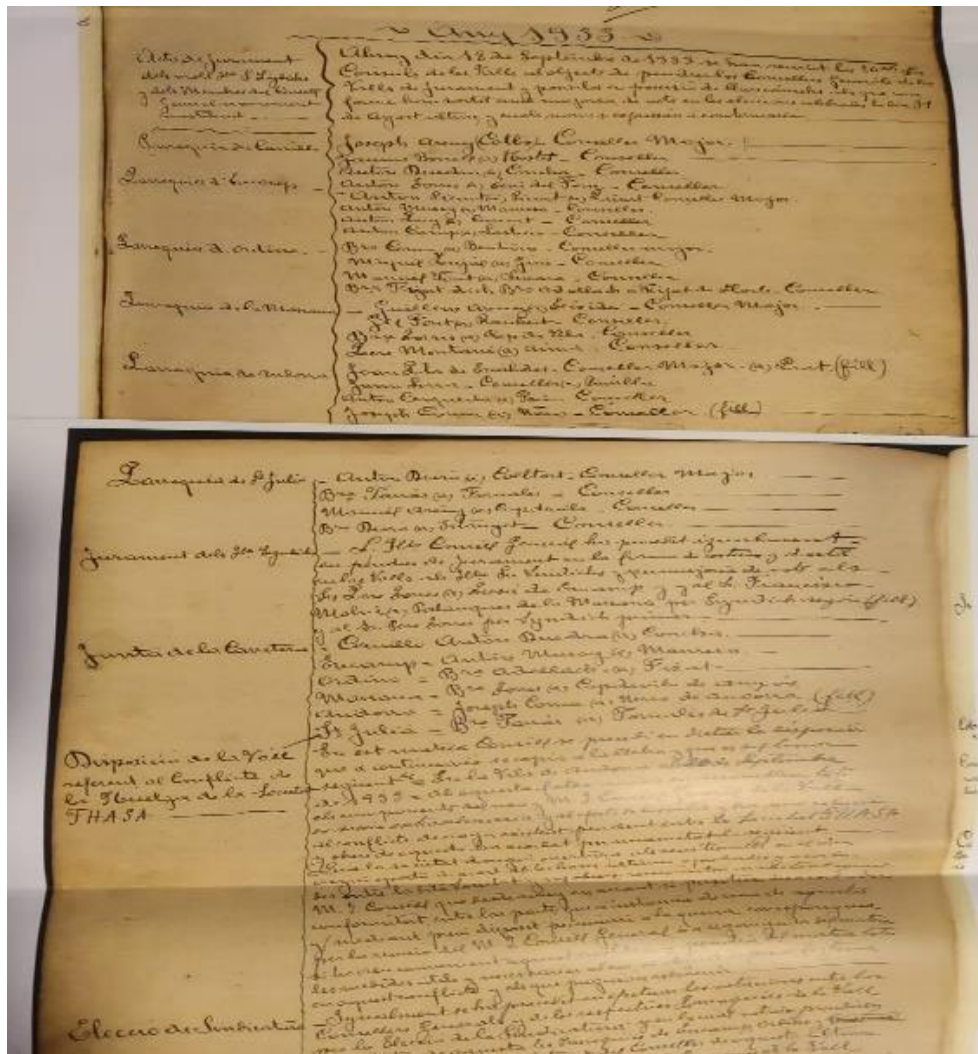
El Consell que sortí escollit en aquestes eleccions, era de caire conservador i de compromís, amb un tarannà dialogant. Veiem que n'opinaven dues publicacions del moment:

“S'havia, però, ficat darrerament a Andorra una destructora màrfega sota les aparences de reivindicacions socials i polítiques, una desgraciada dèria de canviar-ho i regirar-ho tot des dels fonaments, una mania semi-inconscient fomentada per gent externa, vividors d'ofici, concomitants, segons els periòdics, amb els aparats del poder d'un país veí. I com sembla que avui tinguin els poca solta acceptació per arreu anaren aquells agents corrompent part de la joventut andorrana, afalagant-la amb promeses d'un pervindre brillant, fent-li entrevirar uns grans centres turístics, cabarets, casinos de joc,... i aviat tingueren els andorrans el neguit a casa. Demés, què és això d'estar sota la sobirania d'un bisbe? Fora mitres i antigalles i visca la revolució” (Avant, 10/09/1933).

Les forces esquerranes i revolucionaries espanyoles feien una lectura diferent i un pèl ressentida del resultat de les eleccions :

“Ya se han hecho las elecciones de Andorra. En ellas ha ocurrido lo que teníamos previsto, o sea el triunfo de los partidarios de los Copríncipes y como consecuencia, la derrota de la orientación liberal. Quince tradicionalistas y once progresistas compondrán el nuevo Consejo. Por ahora, pues, no hay ni puede haber revolución, y seguirá el famoso valle andorrano llamándose unas veces República y otras Principado, y siempre bajo la soberanía de un prefecto de policía francés y un obispo español. Si dos Repúblicas — Francia y España— no sirven para dar fin a esa ridícula supervivencia medieval, no creemos que sirvan para mucho en su pretendido Protectorado. Lo de Andorra es algo que avergüenza políticamente. Y si los andorranos lo afirman con sus votos habrá que ir

pensando el no volverse a ocupar en otros cien años de esa Arcadia de vía estrecha. Aquí acaba todo el pleito de Andorra. ¿Lo ven ustedes cómo cada cual tiene el Gobierno que se merece?” (La Tierra, 4/9/33).



Acta del Consell General amb el nomenament de càrrecs sorgits de les eleccions del 31/8/33

Amb les vagues sufocades, a la tardor de 1933, la tranquil·litat política i social andorrana s'havia restablert, moment en què el destacament de gendarmes liderat per Baulard abandonà definitivament les Valls.

4.- 1934: L'AFER BORÍS I (Rei d' Andorra)

L'any 1985 l'escriptor i advocat andorrà Antoni Morell, va escriure la seva novel·la "Boris I rei d' Andorra". En estil novel·lesc, Morell va explicar l'episodi en que un antic membre

de la petita burgesia russa, Boris Skossyreef, personatge finament educat, poliglota, ben plantat i força faldiller, va venir a parar a Andorra i després de diferents contactes amb Consellers, amb el Síndic Torres i amb altres habitants del país, va oferir-se per modernitzar les Valls, a canvi de ser nomenat rei. Morell explica en la novel·la que el Consell va votar a favor de les seves propostes per 23 a 1, i que el Conseller que va votar en contra, de la parròquia d' Encamp, es va desplaçar a la Seu per posar al corrent al Bisbe Guitart. En la novel·la de Morell, Boris es detingut a Andorra per la Guardia Civil espanyola, enviat a Madrid passant abans per Barcelona, i expulsat finalment d' Espanya. El Consell no es va manifestar sobre la detenció, aparentment deixant Boris a la "seva sort". El final de la novel·la es terriblement fantasiós.

Ara bé, pel que està documentat, certament Boris Skossyreff va residir uns mesos a Andorra , va oferir-se primer a representar el país a la Societat de Nacions, a modernitzar el país a través del seus contactes internacionals i a fer-lo pròsper i independent: tot a canvi de ser nomenat rei d' Andorra. Però el Consell no va voler saber res "d'un canvi de règim", avisant-lo de que podia ser expulsat si seguia "ficant el nas" en els temes polítics del país. Finalment per ordre dels Veguers va ser expulsat, traslladant-se a l'Hotel Mundial de la Seu on es va auto proclamar "Príncep Soberanus et Primus Andorrae". Va llançar invectives contra el Bisbe i publicar una Constitució de 17 articles, entenent que rebria el recolzament del Consell , cosa que mai va arribar. A la Seu va ser detingut per la policia, que el va traslladar a Barcelona i després a Madrid, sota el delictes d' haver trencat una ordre d'expulsió d'Espanya decretada en temps anteriors. Va passar a residir a Portugal.

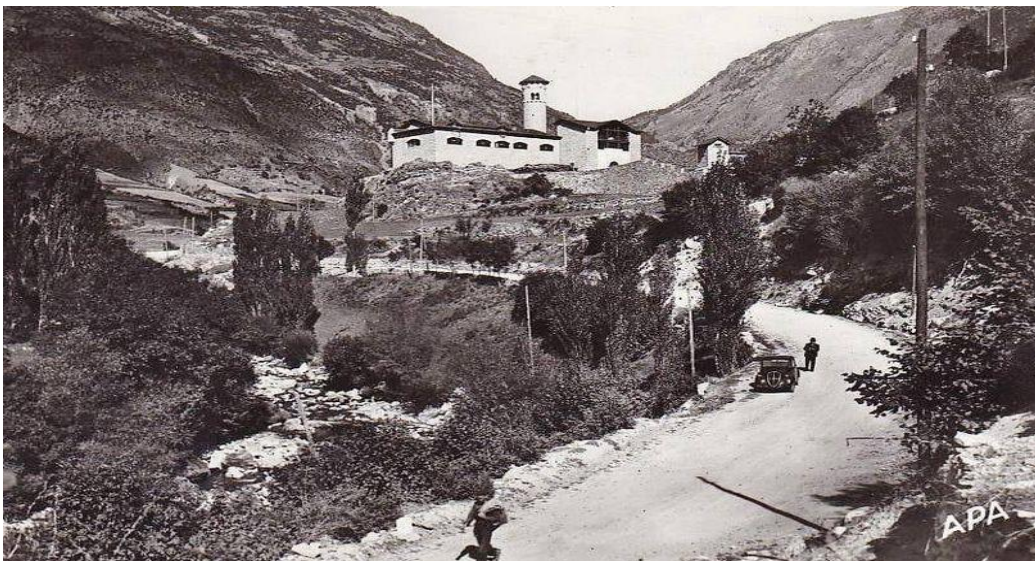
Aquest episodi havia quedat totalment oblidat pel poble andorrà, potser per una certa "vergonya" al pensar que hagués pogut ser enganyat per una persona força extravagant i bohemia.

En l'Annex 2 del treball s'explica més detalladament l' episodi, amb tot el que està documentat i amb la nostra pròpia opinió.



Vinyeta humorística de la detenció per la Guardia Civil de Boris I (segons llibre A. Morell)

5.- ELS INICIS DE LA RÀDIO A ANDORRA



Edifici de Ràdio Andorra a Encamp

Amb Boris I fora de la vida andorrana i amb una certa estabilització dels conflictes obrers de FHASA, el Consell General que havia sorgit de les eleccions de finals d'agost de 1933, va continuar en la mateixa línia que el seu antecessor. Un dels darrers motius de malestar entre el Consell i els Coprínceps – especialment amb el francès,

que va intervenir més en la política andorrana a partir de 1934 - , va ser l'impuls d'una nova concessió per part del Consell: l'establiment d'una estació radioemissora.

La ràdio a Andorra va iniciar la seva història el 19 d'agost de 1935, quan el Consell va concedir a Bonaventura Vila Ribes, un andorrà resident a Barcelona, l'autorització en exclusiva durant trenta anys per instal·lar i explotar al país una estació de ràdio, amb l'objectiu de difondre la cultura, l'art i l'ensenyament al país i a tots els qui arribessin les ones, sempre que es quedés al marge de qualsevol tendència política. El cànon a pagar seria de 6.000 pessetes de garantia i 10.000 pessetes anyalment. Aquesta concessió mai no va ser ben vista per França, que desconfiava d'una emissora de gran abast, que s'escapava del control estatal i de la qual tampoc podia treure beneficis a través del cànon publicitari.

La Historia de la Ràdio a Andorra, capítol llarg i complex, serà àmpliament tractat el curs vinent, 2024/25 . Aquí només hem parlat dels seus inicis històrics.

6 .- ANDORRA DURANT LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA

6.1.-LA SEGONA REPÚBLICA A ESPANYA (1931-1939) I LES INGERÈNCIES A ANDORRA

L'arribada d'un nou règim polític i laic a Espanya, va tenir repercussions directes al Copríncipat. El nou govern espanyol va maniobrar amb l'intent d'incrementar la seva influència al país sense el consentiment del Copríncep Guitart, (amb qui va tenir importants conflictes), tot i no disposar de cap dret històric sobre les Valls. En conseqüència, el Consell General va haver de fer front a les contínues ingerències estrangeres i també als intents dels dos Coprínceps per ser hegemònics al país, deixant-los molt poc marge de maniobra política.

6.2.- LA GUERRA ARRIBA A ANDORRA

El Cop d'Estat militar del 18/7/36 a Espanya, al no triomfar en àmplies regions del país - Catalunya una d'elles- , va donar lloc a una Guerra Civil entre el Govern legítim de la II

República i els exèrcits dels militars colpistes, finalment capitanejats pel general Francisco Franco. Això va significar per les Valls d'Andorra l'inici de tres anys molt difícils i uns dels fets més destacables de la història del país.

Des del primer moment, l'inici de la guerra va generar una continua arribada de refugiats que no va parar fins el final del conflicte i que va representar un fet extraordinari per Andorra.

El Consell General va esperar a veure com es desenvolupaven els fets per prendre decisions oficials. El 21 de juliol es van decretar una sèrie de regulacions que van afectar als preus dels aliments de primera necessitat, especialment el pa.

Una de les primeres preocupacions va ser la situació dels andorrans residents a Catalunya, i sobretot a Barcelona. El mateix dia 21 de juliol, el Casal Andorrà de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona havia estat ocupat per militants del POUM (Partit Obrer d'Unificació Marxista). Tot i que molts dels socis del Casal continuaven a Barcelona, molts d'ells es van sentir en perill. El Consell General va trametre les seves preocupacions al Delegat francès Taviani, que el dia 24 de juliol va iniciar contactes amb el Consolat francès de Barcelona per tal que França assegurés protecció als andorrans.

El dia 30 de juliol, el Cònsol francès a Barcelona va confirmar que ja s'havien pres mesures i que un cert nombre ja havien estat repatriats: en un document del Consolat es pot llegir el nom de fins a seixanta-nou andorrans evacuats: al 1936 (59), al 1937/38, (10). Durant tot el conflicte, el Consolat es va ocupar de la protecció dels ciutadans francesos i andorrans residents a Barcelona, arribant a protegir a més de 1.300 persones.

COMENCEN A ARRIBAR REFUGIATS

A la Seu d'Urgell, la situació va començar a variar el 23 de juliol. El nou tinent coronel de la guarnició Josep Secanell va arribar a la població per organitzar la sortida de soldats cap el front d'Aragó; al mateix temps els pocs militars que el dia 19 s'havien mostrat partidaris dels rebels, desertaven i alguns anaven cap a Andorra, que des del dia 21 s'havia convertit en el destí de les persones que fugien de la guerra i la repressió que tenia lloc a Catalunya.

El mateix dia 23/7 al matí, com a prova de que la situació anava empitjorant, el bisbe Guitart decidí deixar el Palau Episcopal de la Seu d'Urgell per anar cap Andorra. El mateix explica en una carta adreçada al rector de Vielha, Mn. Manel Bisbe, que malgrat el tancament de la frontera, els milicians del costat català l'hi havien reconegut el dret a passar, en tant que Copríncep d'Andorra, però denegant-li el pas al seu secretari. Es va desplaçar en taxi, acompanyat del Doctor Piquer, dos policies de país i un individu del Comitè Revolucionari. En arribar a la frontera el van deixar sol amb el seu equipatge perquè continués fins Andorra la Vella.

D'aquesta carta es dedueix que la frontera entre Andorra i l'alt Urgell el dia 23 ja estava tancada i sota el control dels primers milicians i carabiners. Existia, però, un primer Comitè a la ciutat, format per homes d'Esquerra que no volien que s'alterés l'ordre i que van autoritzar la sortida de Guitart cap Andorra, mentre a altres poblacions catalanes ja s'havia iniciat una forta repressió a membres de l'església.

ARRIBEN NOUS MILICIANS A LA SEU D'URGELL

Entre el dia 23 i 25/7 començaren a arribar a La Seu els primers milicians provinents de fora de la comarca. A la zona, amb una població de 4.565 habitants, es calcula que s'instal·laren prop de 160 milicians, la majoria afiliats a la CNT i la FAI.

Ben aviat la decisió de Guitart de marxar de La Seu es va demostrar la millor opció ja que el dia 24 un grup de milicians i carabiners varen ocupar la Residència Episcopal, que amb la marxa de Guitart havia quedat custodiada pel seu nebot Josep M^a Vidal i Guitart i pel jove seminarista andorrà, l'Antoni Naudí. Algunes esglésies de La Seu i la mateixa Catedral van ser també ocupades. El dia 25 va ser cremat una part del patrimoni de la Catedral mentre que un altre va poder ser traslladat a Barcelona gràcies a la intervenció del Servei de Recuperació d'Arxius i Patrimoni Artístic de la Generalitat de Catalunya. També es van salvar la biblioteca i els arxius eclesiàstics: la documentació de la Mitra d'Urgell referent a Andorra es trobava a l'arxiu i era de vital importància per a la història del país.

EL CONSELL GENERAL ES REUNEIX PER TRACTAR LES PRIMERES CONSEQÜÈNCIES DE LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA AL PRINCIPAT

El dia 29 de juliol el Consell es torna a reunir i tracta del conflicte a Espanya. Els temes més preocupants pels mesos següents eren la seguretat interior i el proveïment alimentari. També van decidir visitar al Veguer francès per tractar del personal que era convenient armar a l'interior de les Valls.

Taviani explicava que a més de Guitart hi havia cinquanta capellans més refugiats i que el Veguer Samalens intentava convèncer el Copríncep de la conveniència de buscar asil a França, degut a la quasi inexistència de policia al país, que no podria protegir-lo en cas d'un cop de força amb incursió a Andorra per part dels elements extremistes que ostentaven el poder a La Seu d'Urgell. A part de la qüestió de la seguretat, el Consell tractà amb Taviani la seva preocupació perquè la situació violenta a Espanya representes un problema pel subministrament de queviures i articles de primera necessitat, tenint en compte, a més, la manca de francs francesos degut a l'alça extraordinària que en pocs dies havia sofert aquella divisa respecte a la pesseta. L'hi pregaren que els dones facilitats per la compra de francs al canvi millor possible per tal de poder adquirir mercaderies indispensables.

En resum, a l'agost del 36 es començaven a notar de debò les primeres conseqüències de la guerra: no paraven d'arribar refugiats, la pesseta seguia baixant de valor i els preus dels aliments pujaven, cosa que va portar al Consell a controlar totes les mercaderies existents i prohibir la venda a un preu superior al que tenien el 15 de juliol, com també la seva exportació sense autorització del Consell.

6.3 .- LA GUERRA CIVIL S'ALLARGA

Les esperances dels andorrans i de molts ciutadans de l'Estat espanyol, de que el conflicte es pogués resoldre en poques setmanes no semblaven realistes. Malgrat això el Consell volia trametre una aparent normalitat : Encamp i Andorra la Vella van celebrar la seva Festa Major i a Escaldes hi havia turistes als establiments hotelers.

El 3 d'agost de 1936 el Consell, conscient de la situació, veient la mobilització de tropes a fronts com el d'Aragó i la tensa situació a la pràctica totalitat de les ciutats catalanes, va adreçar la seva primera comunicació a la Generalitat de Catalunya, en la que expressava els seus sentiments de dolor respecte a la lluita entre naturals d'una mateixa

nació i el sentiment de germanor respecte els catalans. Apel·lant al fet de que Catalunya, i concretament La Seu, havien estat tradicionalment la seva font de proveïment, demanaven permís per poder comprar productes necessàries per evitar la precarietat i protegir la vida dels andorrans, sol·licitant el pas de mercaderies per la frontera. No consta cap document que faci pensar que la Generalitat respongués la súplica del Consell.

A l'agost del 36 els milicians controlaven totalment la comarca de l'Alt Urgell i per extensió la frontera sud d'Andorra. El 8 d'agost mentre continuaven arribant desenes de refugiats i augmentava la pressió demogràfica i les necessitats alimentaries de la població, el Consell va ampliar les restriccions al comerç i va prohibir qualsevol exportació de bestiar viu o mort així com de comestibles. El 13 d'agost es va plantejar per primera vegada la creació i posada en circulació d'una moneda pròpia andorrana per suplir la manca de moneda espanyola al país.



Cinc refugiats al Principat, durant la Guerra Civil espanyola. Tots eren fotografiats i enregistrats en fitxes.

ELS MILICIANS CONTROLEN LA FRONTERA I INTENTEN INFLUIR A ANDORRA

Tot apunta que el Consell va iniciar contactes amb els milicians anarquistes de La Seu, ja que era l'última esperança d'obtenir autoritzacions que permetessin l'entrada de mercaderies a Andorra, malgrat en cap cas, representes una afinitat ideològica.

L'hegemonia dels milicians a la frontera els permetia poder circular lliurement per Andorra. La policia andorrana comptava només amb set efectius i una trentena de reservistes, insuficients per impedir la seva entrada. La situació podia esdevenir un problema per Andorra i sobretot per a les persones considerades "d'ordre". Andorra ja havia experimentat conflictes amb l'arribada de centenars d'obers de FHASA i ara es temia que els contactes entre milicians i obrers s'intensifiquessin i Andorra es convertís en escenari d'accions anarquistes: des d'una possible col·lectivització de FHASA fins a una possible repressió dirigida a refugiats i fins i tot a andorrans acusats de feixistes.

Els rumors d'una suposada revolució anarquista al país dirigida per milicians de La Seu en aliança amb obrers de FHASA, es va estendre entre el sector conservador d'Andorra i per França, on diaris com "Le Temps" i "Le Figaro" es feien ressò del tema.

No sembla que l'agost del 36 acabes amb un control anarquista, però sí que queda clar que els antifeixistes podien entrar a Andorra amb relativa tranquil·litat. És prou significativa l'anècdota de diversos milicians que de nit anaven a la rectoria d'Andorra la Vella, on residia el Copríncep Guitart, i des de la plaça Príncep Benlloch cantaven "La Internacional".

EL COPRÍNCIP GUITART DECIDEIX MARXAR D'ANDORRA

Aquesta sensació d'inseguretat es la que va motivar que el 13 d'agost de 1936 el Copríncep Guitart es decidís per l'exili. El van acompanyar Mossèn Lluís Pujol i el Dr. Xavier Maestre. Van partir en automòbil en direcció a l'Abadia de Sant Miquel de Cuixà. Segons Mossèn Pujol el motiu final que va fer decidir la marxa del Copríncep va ser que a La Seu oferien 500 pessetes pel seu cap.

El destí definitiu del bisbe no va ser Sant Miquel de Cuixà sinó San Remo, a on, segons carta dirigida al rector de Vielha, volia reunir-se amb el seu secretari i tres jesuïtes. No queda clar el veritable motiu d'escollir San Remo, com no fos per un intent de apropiarse a la Santa Seu i al seu amic el Cardenal Francesc Vidal i Barraquer, que residia a la Toscana per allunyar-se del corrent nacional-catòlic de l'Espanya franquista. Mentrestant, el vicari General Ricard Fornesa s'havia instal·lat a Tolosa. A Andorra hi varen quedar Mossèn Pujol i Mossèn Josep Llovera, nomenats Vicari General i Delegat

Permanent de la Mitra pels afers d'Andorra, en absència de Fornesa. Llovera es va convertir en l'home fort del Bisbat d'Urgell, però amb una dèbil posició respecte a les institucions franceses. També, en aquells moments Jaume Sansa, Veguer episcopal d'Andorra, estava en perill. Es trobava amagat a l'Alt Urgell després de l'assassinat del seu germà Josep. En aquestes circumstàncies el Copríncep Guitart va decidir nomenar un substitut fins que Sansa pogués arribar a Andorra, cosa que va aconseguir setmanes més tard. El substitut seria Francesc Cairat.

LA NECESSITAT D'ALIMENTS: CONTACTES AMB L'EXTERIOR

El 20 d'agost de 1936 es va reunir el Consell en sessió extraordinària. Es va decidir tornar a contactar amb la Generalitat per demanar novament facilitats per la importació de productes bàsics. En la mateixa comunicació es demanava la transferència dels arxius del Bisbat d'Urgell referents a Andorra, rescatats pel Servei de Recuperació d'Arxius i que s'havien portat a Barcelona. També es va decidir enviar una comissió a França amb la finalitat de comprar moneda de plata espanyola, informar-se també del preu de diverses provisions i estudiar la manera de posar en circulació a les Valls una moneda pròpia.

També, per primera vegada el Consell va contactar amb el Comitè Local de Milícies Antifeixistes de La Seu. Després de que els Consellers els telefonessin, dos membres del Comitè es van presentar a Casa de la Vall per tractar d'un intercanvi comercial.

Els contactes entre els Consellers i el Comitè no era el més desitjable: existia una gran desconfiança envers els milicians, al ser els responsables del problema dels subministraments i dels impediments per poder circular lliurement entre Andorra i l'Alt Urgell, però les necessitats van empènyer el Consell a fer-ho. Per part del Comitè de La Seu, els milicians consideraven Andorra refugi dels seus enemics, i així ho feren saber al Consell General amb la pretensió de que l'intercanvi de mercaderies es fes a condició de que Andorra expulsés del seu territori els "facciosos" espanyols exiliats.

Al setembre del 36 es tornà a reunir el Consell General per resoldre d'urgència la qüestió dels proveïments de cara a l'hivern. Es va confirmar una nova reunió pel dia 7 de

setembre entre alguns membres del Consell i els milicians, per intentar tancar els primers tractes comercials. En aquella reunió es va aprovar un acord en el que es disposà que el Comitè de La Seu oferís una llista de preus dels articles següents: vi, oli, sabó, cuiro, medicaments, pastes per sopa, cansalada, sal, espardenyes, arròs, pesca salada, conserves, palla i alfals, mantega, formatge i robes en general. Per la seva part, Andorra oferia: bestiar, tabac, llana, fusta i llet. Tot amb la condició de que els compradors espanyols pugessin a Andorra a efectuar les compres.

Així, dos mons antagònics, com eren el Consell General i el Comitè de La Seu, arribaren a un principi d'acord obligats per la necessitat. A partir d'aquí les entrades de milicians a Andorra van créixer paral·lelament a les negociacions amb el Consell.

6.4 .- EMPITJORAMENT DE LA SITUACIÓ A L'ALT URGELL: OPCIO D'INTERVENCIÓ MILITAR FRANCESA

A l'Alt Urgell la repressió s'accentuava. El nombre de detencions i també d'execucions anava en augment. La premsa francesa intensificava la pressió per aconseguir una intervenció militar francesa a Andorra: la visió més moderada apostava per l'enviament de gendarmes a la frontera franco-andorrana, preparats per entrar al país en cas d'invasió dels milicians. El Consell comunicà a la Delegació de Perpinyà el seu agraïment però contestant: "no creiem necessària de moment tal intervenció".

El dia 16 de setembre, a petició dels Comuns de Canillo, Ordino i La Massana, es derogà la disposició que prohibia l'exportació i venda de bestiar per tal d'emprar-lo com a moneda de canvi per adquirir les mercaderies contemplades en el conveni amb el Comitè. També es va preguntar a França la possibilitat de disposar de vehicles llevaneus que garantissin l'obertura del Port d' Envalira durant tot l'hivern.

A finals de setembre del 36 el govern francès apostava per enviar la gendarmeria i els diaris francesos feien força en el mateix sentit, malgrat la negativa del Consell. Deien que quan arribes l'hivern, seria massa tard.

La matinada del 27 de setembre del 36 van entrar pel Pas de la Casa, 95 Guàrdies Mòbils que van arribar a la Plaça d'Andorra la Vella a les sis del matí i des de allí es van distribuir, 40 a Andorra la Vella, 40 a Sant Julià tancant la frontera amb Catalunya i 15 a les dependències de FHASA a Escaldes.

La primera declaració del comandant d'esquadra Baggio, va ser que havien vingut per ordre del Copríncep Francès, amb la missió de garantir la seguretat i protecció de tots els habitants del país, degut a que les diferents notícies arribades de l'estranger feien pensar que la seguretat a Andorra estava en joc; que contaven amb la prudència de l'Il·lustre Consell i el bon sentit dels habitants, per tal de facilitar i permetre dur a terme la tasca que els havia estat encomanada.

La teoria generalment acceptada per la historiografia, del perquè es va prendre finalment la decisió d'enviar la gendarmeria, era el suposat complot anarquista que havia de produir-se el dia 27 de setembre de 1936, que acabaria amb la implantació del comunisme llibertari a Andorra. Ara bé, la protecció dels interessos francesos a FHASA, sens dubte va incidir-hi molt.

6.5 .- PERILL D' UN COP DE FORÇA DELS OBRER ANARQUISTES DE FHASA

A Andorra, la setmana del 20 al 27 de setembre es va iniciar amb la notícia de la convocatòria pel dia 27 d'un míting obrer al bar Casino d'Escalles, tot i que no s'ha trobat, segons l'historiador Pau Chica, cap documentació andorrana ni dels milicians de La Seu ni al diari anarquista "Solidaridad Obrera" - que solia publicar les convocatòries de mítings obrers a Catalunya i Andorra- , sobre el tema. El Casino, ja havia estat un punt de trobada dels obrers de FHASA per preparar algunes de les vagues i no seria estrany que s'organitzés un míting com s'havia fet en altres ocasions. Així, donant per bona l'existència del míting, els rumors van créixer. L'antic Veguer Episcopal Francesc Badia, explica que es rumorejava que aquell seria el pretext per un cop de força anarquista al país.

Aquests rumors son els que haurien motivat una trucada d'alguns Consellers al delegat Taviani, per comunicar-li un canvi de decisió del Consell, tot acceptant l'oferta de protecció francesa. Aquesta trucada s'hauria produït després d'una suposada reunió del Consell celebrada el dia 23/9/36. Aquesta reunió no apareix al llibre d'actes del Consell ni al fons documental de Casa de la Vall, és a dir, que si es va celebrar tal reunió s'hauria fet de manera extraoficial i fora de la legalitat andorrana, que des de 1933 obligava a que totes les sessions del Consell fossin públiques .

Totes aquestes notícies i rumors sobre la possible invasió d'Andorra pels milicians amb l'ajut dels obrers de FHASA , força noticiats a la premsa francesa, inquietaven molt al Consell d'Administració de la hidroelèctrica a Paris, malgrat que els informes de l'enginyer Joan Vehils no donaven motius de preocupació i remarcaven la normalitat que es vivia a les instal·lacions. La correspondència entre M. Breaut (President de FHASA a París) i Miquel Mateu Pla, confirma que la direcció de FHASA ja havia establert comunicació directe amb el ministre d'Afers Exteriors francès, i els hi havia ofert, en el cas d'enviament de gendarmes, l'allotjament, la llum i la calefacció en els magatzems de la central d'Escaldes.

La maniobra d'alguns Consellers de trucar a Taviani sense disposar de l'aprovació del Consell, el dia 23, dona motius per pensar en una convocatòria oficial el dia 26 de setembre. El Consell s'hauria reunit en secret per tornar a discutir la conveniència o no d'acceptar la protecció de França; no es van posar d'acord i es va votar. De 21 consellers, 12 van votar a favor i 9 en contra.

Mentrestant, el Consell es va reunir en secret i els Cònsols també ho van fer. Assabentats de la reunió del Consell, van demanar una segona reunió pública a la tarda, per tractar el tema del subministrament de mercaderies. En la nova sessió, amb assistència dels Cònsols, es van donar a conèixer els resultats de la votació del matí al Consell, on s'havia aprovat la intervenció de França. Es va discutir acaloradament i es decidí que abans de contestar a França es celebres una consulta al poble andorrà, mitjançant plebiscit, i que cada Parròquia trametés amb urgència els resultats.

Se sap que ni el Síndic ni el Secretari del Consell havien signat cap document adreçat a la delegació de Perpinyà sol·licitant protecció.

Abans que acabés la reunió, un grup de ciutadans van anunciar que les tropes franceses ja es dirigien al Pas de la Casa i es preparaven per entrar.

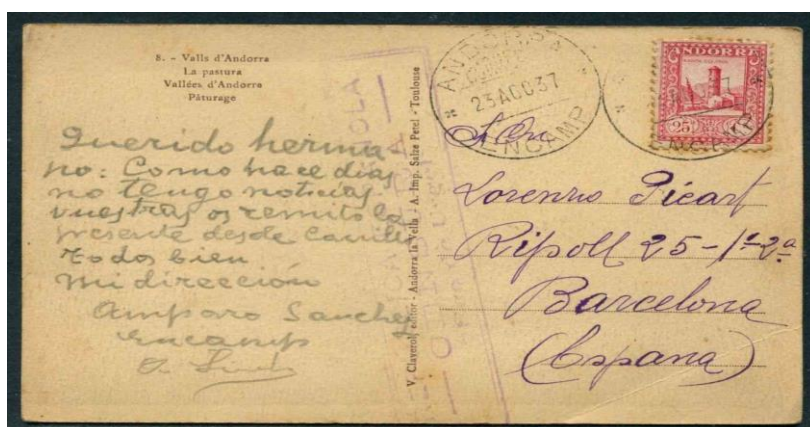
Tots els fets es van precipitar; el Consell acordà nomenar una comissió formada pel Síndic, alguns Consellers i els Consols Majors d'Andorra la Vella i Ordino, per evitar que la milícia francesa entres a Andorra abans que es coneguessin els resultats del plebiscit. Amb aquest acord, la Comissió havia de trucar des de l'Hospitalet al Prefecte per demanar-li que posposés l'entrada de la gendarmeria, cosa que no va tenir cap efecte.

Els resultats del plebiscit es van donar a conèixer el 28 de setembre: amb la victòria dels partidaris del NO: Canillo, 91. Encamp, 46. Ordino, 60. La Massana, 41 i Andorra la Vella, 107.

Cap anotació en favor del SÍ, a excepció de Sant Julià que ni tan sols va organitzar consulta, però es va posicionar en favor de la presència francesa. La proximitat a la frontera amb Espanya, controlada per milicians anarquistes, de ben segur va incidir-hi.

Dels resultats del plebiscit, es podria suposar que una gran majoria de la població, a excepció de Sant Julià, estava en contra de l'entrada; però si es compten els 345 vots negatius recollits, es tracta d'una xifra molt llunyana a la del total de la població amb dret a vot, i per tant, l'abstenció va ser força més alta que la participació. El plebiscit no es va fer amb un sistema d'urnes, sinó mitjançant reunions de poble, a les quals no van assistir tots els ciutadans de cada parròquia.

De la reunió del Comitè Local de la Seu del dia 27/9 va quedar clar que no existia cap intenció d'entrar a Andorra i donar un cop d'estat. També van palesar que els gendarmes havien arribat i això feia impossible entrar al país a membres del Comitè. Varen discutir sobre la conveniència de tancar totalment la frontera, si bé van arribar a la conclusió que l'assumpte d'Andorra era molt delicat al tenir un caire internacional i per tant calia evitar friccions amb França. També van decidir que la correspondència entre els dos costats de la frontera seguís el seu curs, però intervenint-la.



Carta postal d' un veí d' Encamp a Barcelona

La gran oposició a l'entrada de la gendarmeria al país no es pot explicar com un afavoriment als milicians, sinó a la por d'arribar a les portes de l'hivern amb la frontera

catalana controlada i tancada pels milicians, i la frontera francesa tancada per les primeres nevades. Al ser l'abastiment de mercaderies bàsiques la principal preocupació del Consell, s'acabà arribant a tractes comercials amb els milicians per l'hivern del 36-37.

Baggio i bona part dels 95 membres del cos armat arribats el dia 27 de setembre, van ser substituïts el dia 29 per l'arribada del tinent coronel René Baulard i un centenar d'homes procedents de Rodés i Occitània. Baulard ja coneixia Andorra doncs va ser el responsable dels gendarmes enviats l'estiu del 1933 amb motiu de les vagues de FHASA.

El darrer informe que va escriure Baggio sobre Andorra, exposava en primer lloc la seva preocupació per la situació alimentària al país, així com també la proposta d'establiment de noves comunicacions telefòniques i un servei de correspondència a càrrec de soldats esquiadors de les tropes alpines amb comandància a Enveig, a territori francès, organitzant oficines de correus en el port d'Envalira i a Soldeu, des d'on s'enllaçaria amb Canillo, Andorra la Vella i Sant Julià. També demanava armes i més munició.

Els dies posteriors a l'entrada de la gendarmeria, la població estava dividida entre els que defensaven la seva arribada i els que s'hi oposaven, però amb el pas dels dies i possiblement en part pel fet que entre el dia 10 i 11 d'octubre van ser assassinades 24 persones a la Seu, es va acceptar la presència dels gendarmes.

Aquests 24 assassinats es varen cometre tres dies abans de la dissolució del Comitè Local de Milícies Antifeixistes de la Seu d'Urgell per ordre de la Generalitat de Catalunya i la conseqüent marxa de desenes de milicians. Ara era el Consell Municipal de Defensa i Economia de la Seu d'Urgell, encara dominat per una majoria d'anarquistes, qui ostentava el poder. La violència va disminuir considerablement, però les relacions amb Andorra van continuar tenses.

Així, a finals d'octubre de 1936 la Gendarmeria funcionava a ple rendiment. La policia andorrana es va posar a les ordres de Baulard. Era necessari un permís per creuar la frontera, que s'expedia o no, després de exposats els motius del viatge. En quant als serveis sanitaris destinats als refugiats, encara van passar mesos abans no poguessin organitzar-se correctament.

6.6 .- PREOCUPACIÓ PELS ALIMENTS I ALTRES QUEVIURES DE CARES A L' HIVERN QUE S'ACOSTAVA

En aquest nou context, encara preocupaven els proveïments per l'hivern 36/37. Andorra es va veure obligada novament a negociar amb el Comitè de la Seu. La Generalitat de Catalunya, consultada pels milicians, apostava per actuar amb diplomàcia i continuar els tractes amb Andorra. El mateix coronel Baulard havia comunicat als milicians el desig de mantenir bona harmonia. Els contactes van continuar i fins i tot es va plantejar per part de la Junta Municipal de la Seu, pujar a la fira del bestiar d'Andorra la Vella per adquirir-ne.

Malgrat les diferències de criteri i la forta imposició en tots els aspectes per part del comandant Baulard, -cosa que va fer constar al Consell amb les protestes d'algunes parròquies- ell intentava guanyar-se el favor dels Consellers donant suport a les seves demandes a França referents a l'exportació de bestiar boví, que finalment van ser aprovada dos mesos més tard, afavorint els interessos andorrans.

Durant els mesos d'octubre, novembre i desembre de 1936, es van continuar mantenint les negociacions amb La Seu. Les dues parts estaven interessades en un acord: Andorra per la necessitat de queviures i la Junta Municipal del municipi Alt Urgellenc, perquè els hi calien bestiar i diners.

No s'ha pogut trobar cap document on s'especifiqués quines van ser les mercaderies comprades o intercanviades, però és de suposar que entre finals de novembre i principis de desembre del 36 hi van haver intercanvis entre Andorra i l'Alt Urgell; però continuaven mancants aliments bàsics com la farina i per això el síndic Francesc Molné va avançar la celebració del tradicional Consell de Sant Tomàs a l'onze de desembre. La farina, el cafè i el sucre estaven intervinguts, i els majoristes sols podien vendre a botiguers, els quals els havien de vendre a preus estipulats per la Sindicatura.

6.7 .- EL CANVI DE SÍNDIC

Francesc Molné va deixar de ser síndic general després de sis mesos molt difícils. Molné, que havia ocupat el càrrec després de la dimissió, al juliol de 1936, de Pere Torres, del qual era Subsíndic, va presentar el 21 de juliol la dimissió, però no va ser acceptada, cosa que el va convertir en Síndic General provisional. En aquell difícil context, la candidatura

liderada pel lauredià Francesc Cairat com a Síndic i Pere Rossell com a Subsíndic, va ser la més votada.

El dia 16 de desembre de 1936, Francesc Cairat va jurar els seu càrrec i va fer un discurs amb un tarannà conciliador i totalment fidel a la figura dels Coprínceps. Començava així una nova etapa a Andorra marcada pel lideratge de Cairat, en un Consell General més cohesionat, de clara majoria conservadora i amb un cert acostament a les autoritats franquistes.

Francesc Cairat Freixes (1880-1968) es va convertir en un dels síndics més longeus de la història d'Andorra : el seu mandat es va allargar fins el 1960.

Cairat, d'idees conservadores i profundament religiós, era proper al Copríncep Guitart. L'executiu franquista va considerar-lo una persona de confiança. En conseqüència, les relacions de Cairat amb els milicians catalans van ser molt fredes i de seguida es van trencar les converses que s'havien mantingut des de l'agost del 36. Però aquests postulats de Cairat no van influir en el tracte que van rebre els refugiats que estaven a Andorra, independentment de la seva ideologia. La tasca humanitària que portava el Consell va continuar per sobre de les ideologies dels seus membres.



En un primer moment, Cairat va intentar establir contactes amb la II República, però la falta de resposta per part de les institucions republicanes van fer decantar la balança cap els “nacionals”.

Cairat va convocar per primer cop al Consell el 18 de desembre. Es van prendre decisions per el futur immediat, acordant comprar 100.000 quilos de farina a França i regular el seu repartiment i ús a través d'un Edicte.

El Síndic Cairat amb el Subsíndic Rossell.

Es va mantenir el preu de 5,50 pessetes pels 10 quilos de pa, que ja s'havia fixat el 21 de juliol. Aquesta decisió es va modificar , però, el dia 28 de desembre degut a la

depreciació de la moneda, passant a 15 pessetes pels 10 quilos, triplicant el preu de feia sis mesos.

També va ser definitiva la decisió d'emetre paper moneda andorrà. Es van posar en circulació 50.000 pessetes que en el moment en que el Consell ho dictaminés, com a màxim el 31 de desembre de 1938, s'haurien de retornar i ser bescanviades per bitllets del Banc d'Espanya. Aquest paper moneda seguiria les mateixes fluctuacions que la pesseta. Per garantir-ne l'autenticitat i el canvi posterior, el Consell va nomenar a Antoni Camp responsable i únic coneixedor del secret que havien de portar tots els bitllets per fer-los únics i dificultar-ne la falsificació. Tots els bitllets es van imprimir a l'impremta Mistou de Tolosa de Llenguadoc.

També es va arribar a un acord entre el Consell i les Postes, Télégraphes e Téléphones francesos (PTT), després d'enfrontaments des de 1934, per a la construcció i gestió d'una xarxa telefònica al país. El contracte estipulava que França podia construir i gestionar durant quaranta anys, a través de la PTT, un servei andorrà integral de telègrafs i telèfons a canvi de pagar al Consell una quantitat anual de 30.000 francs i construir una cabina telefònica a tots els nuclis de població que tinguessin almenys cinc cases habitades.

Les relacions entre FHASA i el Consell van millorar molt com a conseqüència del lideratge de Cairat. No es pot oblidar que l'anterior síndic, Francesc Molné va considerar la caducitat de la concessió poques setmanes abans de l'esclat de la guerra. També la tasca de Baulard es va començar a valorar de forma positiva per la seva intervenció en la protecció del país a la frontera sud i el control de l'ordre públic durant les vagues.

A LA GUERRA CIVIL NO SE L'HI VEU LA FI I LES DIFICULTATS PER ANDORRA CONTINUEN

L'any 1937 va començar posant de manifest que la guerra s'allargaria força més del que s'imaginava. El Consell, en la seva primera reunió del 5 de gener va deixar clara la gravetat de la situació.

La manca de farina feia augmentar el preu del pa i per mitigar-ho van haver d'aprovar una subvenció de 70.000 pessetes, aconseguida gràcies a una subscripció pública. El préstec s'havia de retornar amb el 5% d'interès anual, per poder baixar el preu del pa.

Es va limitar la venda del cafè, sucre i benzina, i es va fixar el preu de la carn bovina a 6,50 pessetes el quilo.

A finals de gener de 1937, la nit del 23, una gran nevada va bloquejar per complet el pas d'Envalira. Va arribar en el pitjor moment perquè les quaranta tones de farina comprades pel Consell i que havien sortit en tren des de Marsella, van quedar bloquejades a L'hospitalet-Près-L'Andorre fins a poder obrir el port. També van quedar bloquejats altres queviures i 35.000 litres de benzina. Tot plegat va portar Baulard a comunicar a la Delegació de Perpinyà la necessitat d'obrir el Port d'Envalira el més aviat possible.

Les mercaderies bloquejades a l'estació de tren L'Hospitalet van empènyer el Consell a impulsar la contractació de personal amb l'objectiu d'obrir el Port d'Envalira. Decidiren enviar una carta al delegat permanent de la Mitra, exiliat a Tolosa, i als Serveis del Copríncep Guitart per demanar-los ajuda i fer pressió a la Delegació de Perpinyà.

Les condicions meteorològiques van permetre momentàniament l'obertura el dia 23 de març del 37 del port d'Envalira, facilitant l'arribada de la farina francesa retinguda a la Tour de Querol. Malgrat això, Baulard alertava als seus superiors de l'agreujament de la situació social degut al fort augment dels preus dels productes, que en alguns casos s'havien quadruplicat.

LA INTERVENCIÓ DEL SÍNDIC CAIRAT I EL PAPER DEL BISBE GUITART

La situació va començar a canviar en part gràcies a la figura de Cairat que com ja va deixar clar el dia del seu nomenament, volia tenir en compte al Copríncep Episcopal. Aquest podia tenir un paper important en les relacions entre el Consell General i l'anomenada "Junta Técnica del Estado", a Burgos, liderada pels generals colpistes amb Franco al capdavant. Així el Copríncep començà a tenir un paper més actiu en el conflicte. Va mantenir correspondència amb eclesiàstics fermament posicionats a favor del bàndol insurgent, com Pla i Deniel o el cardenal-arquebisbe de Toledo, Isidre Gomà i Tomàs.

Hem de suposar la gran dificultat de la situació: Guitart era considerat partidari del catalanisme cultural i lingüístic, però sense perdre de vista el seu conservadorisme que

l'acostava més al bàndol colpista però sense alinear-se d'una manera decidida amb els eclesiàstics que titllaven la guerra Civil de Creuada. Un exemple el trobem amb la coneguda com "*Carta colectiva de los obispos españoles a los obispos de todo el mundo con motivo de la guerra en España*", signada en quatre idiomes i publicada el 7 de juliol de 1937. El mes de febrer del 37 el cardenal Isidre Gomà havia plantejat a Guitart i a la resta dels bisbes espanyols la necessitat d'escriure una carta conjunta donant suport al bàndol colpista, però Guitart es mostrà reticent, al·legant que ho faria només si la signaven tots els bisbes en l'exili, és a dir, si ho feia també el seu amic Vidal i Barraquer. Si Guitart la va acabar signant no va ser per convicció ideològica sinó d'acord amb Vidal i Barraquer que ja no preveia tornar a la seva diòcesi sinó que solament hauria buscat mantenir a Catalunya algun bisbe de la seva confiança. Tampoc es pot descartar que el motiu de signar-la fos garantir les bones relacions amb Burgos que servissin per ajudar a Andorra.

En tot cas, les relacions directes i d'adhesió de Guitart amb l'executiu franquista es van iniciar després de la publicació de la carta.

LA QÜESTIÓ SANITÀRIA

L'arribada continua de refugiats amb ferides i congelacions, fruit de les dures condicions del viatge, continuava creixent i necessitant d'atenció, de vegades, prioritària.

En aquells moments, al 1937, la qüestió sanitària del país es va organitzar de manera efectiva a través de dos metges andorrans, els doctors Nequi i Maestre, i d'un metge francès, el doctor i tinent Liger. Ells es van encarregar d'atendre andorrans, gendarmes i refugiats, amb l'objectiu d'evitar la propagació de malalties infeccioses, cosa que es van aconseguir, segons escrigué Baluard.

6.8 .- MANIOBRES DE MIQUEL MATEU PER ACONSEGUIR QUE FHASA COL.LABORES AMB ELS REBELS FRANQUISTES

Miquel Mateu, tot i haver dimitit com a conseller delegat de FHASA al setembre del 36, no va deixar d'influir en les decisions de la hidroelèctrica. Ho aprofità per iniciar maniobres polítiques des de fora.

La simpatia de Mateu per les autoritats franquistes no era ben vista pel govern francès d'esquerres tot i les relacions personals i cordials que mantenia amb el President Lebrun. Malgrat l'oposició del govern francès, la majoria del Consell d'administració de FHASA va acabar col·laborant amb els franquistes per salvaguardar els seus interessos econòmics.

A FHASA la beneficiava que Andorra aconseguís resoldre les tensions que vivia des de l'estiu del 36 amb el control fronterer, l'ordre social o la qüestió alimentària. Ara es creia en la possibilitat d'actuar teixint noves aliances, tornant a les relacions fluides amb la Mitra d'Urgell i sobretot establint contactes amb el govern franquista. En aquest entorn Miquel Mateu va actuar com a intermediari entre el Consell General i el Govern de Burgos.

Mateu tenia facilitat de contacte amb Franco gràcies al seu oncle Enrique Pla i Deniel, bisbe de Salamanca quan va esclatar la Guerra Civil i molt afí a Franco. A més, com a membre de la més alta oligarquia financera espanyola, per Mateu l'opció de Franco era molt més convenient que no pas la republicana. De seguida es va apropar al govern de Burgos podent oferir una cosa que Franco considerava vital per vèncer al bàndol republicà: el control de l'energia.

El 90% de la producció energètica de FHASA s'enviava a Barcelona i la seva àrea, com ja havíem comentat; però al contrari de les centrals hidroelèctriques situades a Catalunya, que es podien intervenir militarment, la d'Andorra no podia ser-ho en tractar-se d'un país estranger. Conscient del fet, Mateu va oferir a Franco, la primavera del 37, l'opció d'interrompre el subministrament elèctric a Barcelona. Amb això, Mateu es guanyava el favor del Govern de Burgos alhora que s'assegurava per a ell i els seus inversors el manteniment de les finances en cas de victòria del bàndol rebel.

Andorra, tot i el principi de neutralitat històrica, prengué decisions que es van decantar cap al bàndol franquista, ja que aquest els garantia el proveïment d'aliments durant els hiverns del 1937-38 i 1938-39.

L'ajut de Franco a Andorra no era gratuït. Burgos demanà a Andorra que no s'involucrés en els assumptes tractats entre ells i FHASA, cosa que convertiria el Consell General en un "aliat passiu" del franquisme.

Amb la situació social més o menys controlada, Miquel Mateu ja integrat com a informador dins dels serveis franquistes, envià un informe sobre la producció de l'energia elèctrica a Catalunya, on es citaven totes les centrals de producció: La Pobla de Segur, Tremp, Camarasa i Seròs i també FHASA, i explicava com podrien aconseguir aturar la producció, a fi de perjudicar la indústria de guerra republicana a través del bombardeig dels pals de transformació.

A partir de la informació facilitada per Miquel Mateu, els serveis franquistes informen: *“Para la energía producida en Andorra no vemos otra solución que utilizar la línea de transporte a la entrada de España, en la Seo o en Orgañá. Es sabido que Andorra es país hasta cierto punto independiente, que está bajo el protectorado de Francia, la cual tiene allí actualmente un centenar de gendarmes.”*

Però aquesta no era la única opció que plantejava l'espionatge franquista: *“El Administrador Delegado de la sociedad, está dispuesto a ordenar la suspensión del suministro a Barcelona pero cabe la posibilidad del impedimento de dicha orden, debido a la afiliación sindical de los obreros y de que los gendarmes obedecen al Prefecto de Perpiñan, que no se ha distinguido por apoyar a los nacionalistas”.*

Així doncs, el 28 de març de 1937 Josep Bertran i Mussitu, dirigent dels serveis d'espionatge, comunica a Mateu, per ordre del mateix Franco, que aturi el subministrament de FHASA a Barcelona.

Un cop donada l'ordre Mateu ha de trobar una excusa realista per interrompre el subministrament sense provocar la ira dels obrers partidaris de la causa republicana. L'excusa triada per Mateu, amb el vist i plau del Consell d'Administració de París, va ser el desmuntatge i revisió de dues turbines de la central d'Escaldes a causa d'un suposat mal funcionament, cosa que provocaria una disminució temporal de la producció elèctrica de la central.

No sabem en quin moment es va aturar el subministrament. El 12 de maig de 1937 ja s'havia desmantellat la primera de les dues turbines que va ser enviada a França per ser revisada, complint així els desitjos de Mateu, amb una confidencialitat extrema. Ni tan sols l'enginyer de l'empresa, Joan Vehils, coneixia els motius d'una reparació que ell no considerava oportuna.

Per l'informe de Vehils sabem que si bé el subministrament no es va aturar completament, - encara hi havia una turbina que permetia nodrir d'electricitat Andorra - , sí que es va reduir molt el destinat a Catalunya. Aquesta anomalia es va anar allargant ja que al setembre, passats cinc mesos, tot seguia igual. La Generalitat en veure que no es resolía i que el Consell d'Administració de FHASA no escoltava els seus precís per restablir el subministrament, - fins i tot els va oferir personal,



Foto de Miquel Mateu i Pla

material i diners per reparar més ràpidament la turbina desmuntada-, va optar per una nova estratègia, detenint a tres treballadors de FHASA acusats d'espionatge a favor dels colpistes, però això no va arreglar res. No sabem en quin moment torna la primera turbina a Andorra, suposem que sobre la tardor del 37. Però a l'arribada de la primera, Mateu va fer desmuntar la segona i la va enviar a reparar a la mateixa empresa i així va aconseguir allargar encara més la falta de producció elèctrica per a la República, situant-se sota mínims fins l'aturada total el 4 d'abril de 1938, coincidint amb l'entrada de les tropes franquistes a Lleida

Volem acabar aquest capítol de maniobres per tallar el subministrament elèctric a Barcelona per part de FHASA, amb una petita incursió temporal a la tardor de 1938, quan les autoritats de la República van comunicar a França que calia reprendre el subministrament d'energia a Barcelona, aconseguint del Copríncep Francès Albert Lebrun - simpatitzant de la causa republicana - , una ordre de Requisa de totes les instal·lacions i dependències de FHASA, amb efectes 6/12/38.

El Síndic Cairat i el Subsíndic Rossell, en nom del Consell, van protestar enèrgicament per la decisió unilateral de França. També ho va fer el Veguer Episcopal, Jaume Sansa, i l'enginyer de FHASA Joan Vehils. Tot seguit el Sr. Henri Varlet, enginyer-director i membre de la Comissió de Control de la 5a. Circumscripció Eléctrica de Tolosa, va demanar al Coronel Baulard que procedís a la Requisa, cosa que el militar transmeté a Joan Vehils de FHASA. Aquest, el 4/12/38 va informar de l'ordre al Delegat Permanent

de la Mitra, Ricard Fornesa – que residia llavors a Tolosa- , i al Copríncep Guitart , els quals “van moure els fils” per tal d’aturar l’acció manada des de França.

Finalment, el 18/12/38 Baulard va convocar al director de la Central de FHASA per comunicar-li la cancel·lació de la Requisa: El règim de Franco havia guanyat la batalla.

EL FRANQUISME POSA CADA COP MÉS EL ULLS SOBRE ANDORRA

L’interès sobre Andorra per part dels franquistes anà en augment degut a l’evidència de que a través del país eren molts els refugiats que passaven. Es volia trobar una manera de tenir agents fixos que poguessin donar informació als franquistes, per recuperar refugiats i conduir-los cap el sector rebel per poder incorporar-los al seu bàndol. També preocupava molt al bàndol franquista l’entrada de brigadistes internacionals a Espanya. És difícil saber quants brigadistes van passar per Andorra durant la guerra, tot i que sembla que el flux de sortida va ser més important, amb la retirada republicana. Tot i així sembla que alguns van utilitzar Andorra com a escala abans d’entrar a Catalunya.

Malgrat el que s’explica, podem dir que en aquells moments la presència d’espies al país era inexistent. Aquesta situació va canviar al gener del 1937 quan les autoritats franquistes reberen un dels informes més complets sobre la situació a Andorra, i va ser a partir de llavors que els serveis d’informació intentaren guanyar influències al país interessant-se pels moviments dels refugiats. L’informe va ser escrit per Antoni Aixàs Lluch, natural de la Seu d’Urgell però resident a Sant Julià, que a les poques setmanes de l’esclat de la guerra es va desplaçar a Sant Sebastià on va residir des de l’octubre del 36. Des de allí va oferir al bàndol franquista tot tipus d’informació sobre la situació d’Andorra, convertint-se oficialment en espia franquista. Mantenien molts contactes amb refugiats , però en especial amb el síndic Francesc Cairat. Això l’hi va permetre disposar d’una informació real de la situació d’Andorra.

El novembre del 37, Burgos havia decidit qui serien el seus principal contactes a l’interior del país. Els escollits van ser Manuel Cerqueda Escaler, director del Banc Agrícola i Comercial i el capellà de Sant Julià, Jaume Argelagós.

7.- EPÍLEG

La història de FHASA, com hem vist, assenyala els inicis del naixement d'una nova Andorra, i de la seva mà van venir les infraestructures civils en forma de centrals, funiculars, carreteres, túnels i ponts, però també altres instruments que van ajudar a vertebrar la nova societat, com la primera policia, els primers serveis financers i d'assegurances, i una primera regulació laboral "de facto". I com a tot naixement, no va estar exempt de sotrac i convulsions: vagues, accidents, pressions de la directiva, amenaces a la independència del país, negociacions a tres bandes amb el Consell i els Coprínceps, repressió i crides al Sometent. Per part francesa va ser crítica la voluntat de protegir els interessos a FHASA dels seus accionistes, fet clau per entendre l'entrada de la gendarmeria francesa dues vegades durant la història del país; i fins i tot, un intent de requisar per part de les autoritats franceses amb el pretext d'una suposada revolta sindical, així com l'ús bèl·lic del subministrament d'electricitat pel bàndol franquista durant la guerra amb les argúcies d'en Miquel Mateu.

Com hem comentat, sis anys després de la signatura de la Concessió, el Consell hi va voler activar la cancel·lació anticipada per incompliment i aquest plet es va allargar molts anys, anant més enllà del període del que és objecte el present treball: de fet fins l'any 1959, on finalment es va arribar a un acord de renovació. Però finalment l'any 1988 l'Estat andorrà comprà FHASA i EASA, creant FEDA (Forces Elèctriques d' Andorra) i la generació i distribució elèctrica del país passaren completament a mans de capital públic andorrà.

De tot plegat, en parlarem més l'any vinent.

8.- ANNEXES

8.1.- ANNEX NÚMERO 1

BIOGRAFIA DE MIQUEL MATEU I PLA

Miquel Mateu i Pla, neix a Barcelona l'any 1898 i mor l'any 1972. És fill de l'important empresari Damià Mateu i Bisa, conegut pel sobrenom de "Mateu dels ferros", propietari d'un important magatzem de ferros, president fundador de La Hispano Suïssa, creada l'any 1904, president de l'empresa del "Diario de Barcelona" i fundador del Banco "Urquijo Catalán" l'any 1919. La seva mare, Mercedes Pla i Deniel fou germana de qui es convertiria l'any 1941 en arquebisbe de Toledo i primat d'Espanya, Enric Pla i Deniel (1876-1968), que amb l'esclat de la Guerra Civil i com a bisbe de Salamanca, va esdevenir un dels màxims exponents del nacionalcatolicisme franquista.

Miquel Mateu va estudiar dret a Barcelona i posteriorment es va desplaçar a França per formar-se en administració d'empreses, assumint aviat responsabilitats executives a la fàbrica que La Hispano Suïza tenia prop de París. Després de continuar els estudis als Estats Units, va tornar a Catalunya per treballar a les empreses familiars.

Amb la mort del seu pare l'any 1935, Miquel Mateu va passar a ser president del Consell d'Administració i màxim inversor de la Hispano-Suïza. De fermes conviccions anticomunistes, d'àmplia i privilegiada cultura i també col·leccionista d'obres d'art, durant la Guerra Civil espanyola feu costat al general Franco, de qui era amic personal.

Vinculat estretament a la Concessió de FHASA, va exercir el seu poder i influència a l'empresa durant molts anys, essent l'artífex del tall definitiu de energia elèctrica a la Barcelona republicana durant un important període de la Guerra Civil.

El 27 de febrer – l'endemà de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona -, Miquel Mateu és nomenat alcalde de la ciutat, càrrec que exercí fins a l'any 1945.

Després de la Guerra Civil Espanyola refusà ser ministre i fou nomenat ambaixador d'Espanya a París entre el 1945 i el 1947. Durant 32 anys va ser president de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis de Catalunya i Balears, i des de 1967 dirigí l'agència de notícies EFE.

Més enllà de les seves empreses, Mateu tenia facilitat de contacte amb el futur dictador gràcies al seu oncle Enric Pla i Deniel, probablement l'eclesiàstic més afí a Franco.

8.2.- ANNEX NÚMERO 2

1934, L'AFER BORIS I, (Rei d'Andorra)

Boris Skossyreff, membre de la petita burgesia russa, finament educat, coneixedor de bastants idiomes, amant de la notorietat, faldiller i nascut a Vilnius - a les hores pertanyent a l'imperi rus -, després d'haver fugit primer de la Revolució Bolxevic russa i després de "rodar" per mitja Europa dedicant-se en un principi a espiar pels Serveis secrets britànics, es traslladà a Holanda (anys '20 del segle passat) durant algun temps. Allí va obtenir un passaport en que se l'anomenava Baró d' Skossyreff, de professió periodista. Sovint presumia d'haver servit a la Cort de la Reina holandesa Guillermina. Malgrat això la policia holandesa es referia a ell com a "estafador internacional" i apareixia a la llista de "revolucionaris estrangers".

El 1931, Boris es casa a França, però al no obtenir la ciutadania francesa i no poder residir-hi, el 1933 va a parar a Mallorca, sense la seva esposa, i allí coneix una de les seves companyes sentimental. A finals de 1933 es expulsat d'Espanya per haver dut a terme activitats delictives (es parla de tràfic de drogues a

Mallorca) . La seva companya marxa amb ell i és quan s'estableixen a Andorra (que Boris coneixia d' una estada anterior), vivint a l' hotel Parrilla i descobrint un país on “tot estava per fer”.

Boris tenia “plans” per Andorra i parlava amb gent del país i amb Consellers als que va arribar a proposar una modernització del país a base de convertir-lo en paradís fiscal, seu d' empreses , promocionant el turisme , els esports, etc. A canvi de fer tot això pel país, Boris volia ser nomenat Rei d'Andorra, o com ell mateix es proclamava : “Príncep sobirà i defensor de la Fe”. Els seus suposats drets al “tron andorrà” provenien de la seva proclamació com a lloctinent precursor del francès Jean d' Orleans, Duc de Guisa, suposadament hereu del darrer rei francès, i per tant hereu dels drets dels Comptes de Foix i en darrera instància del Copríncipat andorrà. Els “legitimistes” francesos com el Duc de Guisa, consideraven als presidents de França “usurpadors” i per tant l'argumentació de Boris considerava al Copríncep Lebrun il·legítim. El Duc de Guisa, al no haver-se posicionat públicament davant les proclamacions de Boris hauria “donat ales” a Skossyreff. Desconeixem el grau de credibilitat que oferien les seves pretensions, però hi havia un altre important escull en els plans de Boris: l' altre Copríncep, el Bisbe d' Urgell, Mon. Justí Guitart.

ELS FETS DOCUMENTATS

La seva proposta oficial va ser a través d'un oferiment per escrit al Consell General per tal de que fos nomenat Representant del país a la Societat de Nacions, tot dient “ *no entendre com Andorra tolerava el mando per part dels Coprínceps, ja que aquests no tenen res a veure amb els assumptes polítics d' Andorra, quan el deure de França i de la Mitra d'Urgell és protegir la neutralitat de les Valls segons conte la tradició i els conceptes d' antics Drets sobre els vassalls*”. Continua dient: “*Prometo al Il·lustre Consell General que la meua intervenció faria de dites Valls un país pròsper i independent i ningú podria atropella els seus usos i costums sinó respectar-los i fer-los respectar per totes parts del món. Jo sotmeto a l' aprovació de V.I. el que s'imposa:*

“Dret de representar-vos en els vostres afers a la Societat de Nacions”

El Consell ho va rebutjar en la sessió de Setmana Santa amb aquest text literal adreçat al Sr. Boris Skossyreff, Comte d'Orange, baró i resident a l'Hotel Parrilla:

“Vist. Lo MI Consell General decreta: Que quan les Valls d'Andorra creguin oportú i convenient canviar de règim de govern, aquest farà el que tingui per convenient”.

Aquesta resposta suggereix que més enllà de la sol·licitud literal escrita de Boris, que hem reproduït, verbalment Boris podia haver anat més lluny en les seves pretensions que la de ser representant d'Andorra davant la Societat de Nacions: Volia se el nou Cap d'Estat.

En el Consell de Sant Cugesma, al maig de 1934 es produeix un nou Decret del Consell, signat el 17/5/1934, adreçat a Boris Skossyreff, Comte d'Orange.

“Que de aquesta data en avant , amonestar al recurrent, que no se introdueixi més en assumptes polítics de les Valls, lo que en cas de reincidència aquest es reserva lo dret de elevar les queixes a la Autoritat Competent per a que aquesta li apliquin les sancions que serà mereixedor lo citat recurrent”

Aquest darrer document pot fer pensar que el Consell havia rebut noves demandes de Boris insistint en els seus plantejaments però no en volia saber res, almenys de manera oficial i per escrit. Pensem que el Consell entenia clarament les intencions de Boris però no veia oportú plantejar aquests temes tan fonamentals, que en un passat proper havien arribat a provocar reaccions de força per part dels Coprínceps – “desembarcament” de la gendarmeria francesa a les ordres de R. Baulard -.

La reacció oficial queda amb un “avís” a Boris de no intervenir en la política del país. Veient tot el que va passar unes setmanes més tard, però, no queda clara quina era la postura real del Consell General en aquell moment.

LA REACCIÓ OFICIAL I EL CONTRAATAC DE BORIS

Sigui per intervenció indirecta del Consell, dels Coprínceps o de “motu propi”, els Veguers Francès i Episcopal, segurament interpretant que la situació es podria complicar força, el 24/5/1934 ordenaven l'expulsió d' Andorra de Boris Skossyreff.

Complint l'ordre però sense fer-se enrere dels seus plans, Boris i la seva companya es van instal·lar a l'Hotel Mundial de la Seu d'Urgell. Des d'allà, inicià una campanya de desprestigi dels Coprínceps per mantenir des de l'exterior la flama sobiranista de les Valls, en la seva absència.

Boris decidí seguir una tàctica molt arriscada: No esperar a que el Consell General donés un primer pas i acabes declarant-lo sobirà d'Andorra, sinó fer-ho ell mateix, esperant que el Consell el seguís i recolzés. Però, ¿per què aquesta tàctica si la darrera resposta oficial del Consell era contrària a qualsevol ingerència de Boris en la política andorrana i això l'hi va costar l'expulsió del país?. Pensem que podem especular en que una cosa eren les posicions oficials i documentades del Consell i unes altres les posicions oficioses, derivades de les trobades informals amb Boris. Del contrari, l'actuació de Boris era totalment ximple.

El Bisbe Guitart, que fins a les hores no havia intervingut directament en l'afer ni es donava per al·ludit en les invectives de Boris, escrigué un article al diari “El Correo de Lérida” contra les pretensions de Boris, manifestant la manca de fonaments del “Lloctinent del Duc de Guisa”, i insistint en la legitimitat de la cosobirania sobre Andorra exercida per ell mateix i el President Lebrun.

Boris, en resposta a les paraules del Bisbe, publicà un Manifest on es proclamava “Prínceps Soberanus et Primus Andorrae”. En ell decretava la dissolució del Consell i la celebració immediata d' eleccions generals, així com el nomenament d'un Síndic provisional. A més, atorgava l'amnistia pels delictes socials, que incloïa la nul·litat de tots els decrets d'expulsió dels veguers i del Tribunal de Corts (això l'afectava directament). Era un veritable Cop d'Estat amb una invitació a sumar-se-hi a tots els que havien treballat i cregut fins aleshores en a un país independent dels Coprínceps. Al mateix temps, Boris demanà audiència al Bisbe Guitart per presentar-se i explicar-li la nova situació. El bisbe mai el va rebre.



Boris, treballant al seu despatx

Pocs dies més tard (podria ser el 11/7/34) surten d'impremta 1.000 exemplars del “Butlletí del Govern Provisional d' Andorra” - indicant que la redacció i administració es trobaven a La Casa de la Vall -, que es distribueixen per la Seu d' Urgell i també per Andorra. En la seva portada es publicava el Projecte de Constitució per “L'Estat lliure d' Andorra” i un primer projecte de Llei. També es feia referència a les activitats polítiques i representatives de “la cort en l'exili”. Aquesta Constitució de 17 articles, establia les

bases d' una Monarquia Parlamentària en la que Boris seria el sobirà amb poders molt amplis i s'anomenava Delegat Permanent del país davant la Societat de Nacions. Es garantia la llibertat religiosa, política i la de premsa. Boris seguia actuant com a Cap d' Estat d' Andorra des de la Seu d' Urgell.

EL FINAL DE L'AVENTURA

El dissabte 21 de juliol de 1934 ,l'endemà de que Boris hagués fet convidar al Bisbe Guitart a la missa per l'ànima de Francesc Macià a la Seu d'Urgell (un afer força “estrambòtic” però documentat), agents de la policia espanyola el van detenir a La Seu d' Urgell, traslladant-lo a Barcelona, acusat del delictes d'haver trencat l'ordre d'expulsió d'Espanya de desembre de 1933, emesa quan Boris estava a Mallorca. A Barcelona se li va aplicar la “Ley de Vagos y Maleantes”, se'l va traslladar a Madrid i d'allí se l'expulsà a Portugal.

La versió, potser més plausible, sobre qui va ordenar la detenció de Boris es que haurien estat les autoritats espanyoles conjuntament amb les franceses, tenint una bona coartada legal: el trencament de l'ordre d'expulsió d' Espanya, i com a raó de fons el perill d'un canvi de règim a Andorra, que d'aquesta manera desapareixia.

Davant la detenció de Boris, des d'Andorra no es fa absolutament res: es deixa simplement que les coses passin. Possiblement una prova més de l'ambigüitat o l'oposició, almenys formal, del Consell.

I fins que l' Antoni Morell no va escriure la seva novel·la en 1984, a Andorra no es va sentir parlar més de Boris Skossyreff.

9.- BIBLIOGRAFIA I FONTS DOCUMENTALS.

- Articles de la **versió digitalitzada** dels següents diaris/revistes: **“AVANT, La Tierra, Solidaritat Obrera, La Vanguardia Espanyola i El Cadí”**.
- A. Kaffka: **“El rei rus: fantasies i realitat”** .Papers de recerca històrica Volum VI. Societat Andorrana de Ciències. Juliol 2013
- Antoni Morell: llibre **“Boris I rei d'Andorra”**. Edicions Proa. 1984
- Arnau Gonzalez i Vilalata : llibre **“La cruïlla andorrana de 1933. La revolució de la modernitat”**.Editorial Cossetània. Setembre 2009
- Arxius Nacionals d' Andorra : **“Hemeroteca del D. La Vanguardia Española”. 1933 i 1934.**
- Biblioteca del Consell General: **“Actes del Consell General” del 5/1933 a 12/ 1934.**
- Dolors Comas d'Argemir, Maria Jesús Lluelles, Joan Josep Pujadas i Xavier Sàez: Llibre **“El segle XX i la modernització d'Andorra”**.Pages Editors. Desembre 2004
- Fons de Joan Vehils i Antoja: Llibre **“La construcció de FHASA i la visió sociològica de l'enginyer Joan Vehils”**. Col·legi Oficial d' Enginyers Industrials d' Andorra. Recuperat per l' Arxiu Nacional d' Andorra
- Imatges: Obtingudes d'**Internet** dels diaris següents: **Diari d' Andorra, El Periòdic d' Andorra, Bondia diari**, de l' **Archivo ABC José Arijá** i de l' **Arxiu en línia de l'Arxiu Nacional d' Andorra**. Reproduccions de fotos del llibre: **“La construcció de FHASA i la visió sociològica de l'enginyer Joan Vehils”**. **Foto de les Actes del Consell General de l' any 1933**. Reproducció de fotos dels llibres: **“Escrit amb Llum”** de Valentí i Josep Claverol , i de **“Andorran Memories”** de Valentí Claverol.
- Pau Chica Fernández, a Relat Històric (Capítol 09): **“Andorra a la Primera Meitat del segle XX”**.
- Pau Chica Fernández: llibre **“Andorra i la Guerra Civil Espanyola”**. Aloma Editors. Any 2022
- www.andorraantiga.com/boris-i-rei-d-andorra.html. Imatge de Boris Skossyreff
- www.historia.ad : **“Relat Històric d' Andorra”**.